

NİYÂZÎ-İ MISRÎ

ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI

Bu yazımızda Niyâzî'nin hal tercümesi üzerinde fazla duracak değiliz. 12 Rebîülevvel 1027 (1618)'de Malatya'nın Soğanlı köyünde doğan Niyâzî'nin babası köyün âyanından ve Nakşibendiyye tarikatı müntesiplerinden Ali Çelebi'dir. Kardeşi Ahmed'le tahsile koyulmuş, halvetî şeyhlerinden Hüseyin adlı birisine intisap etmiş, şeyhi Malatya'dan gidince babası, Niyâzî'nin kendisi gibi nakşibendî tarikatine girmesini istemişse de Niyâzî, anasının, babasının rızâsıyla tahsilini ikmâl için 1048 (1638-1639)'de Doğu illerine gitmiş, Diyarıbekir, Mardin, Bağdad ve Kerbelâ'da dört yıl gezmiş, ondan sonra Mısır'a gidip Kâdiriyye tarikatine girmiş, Câmî'al-azhar'de tahsiline devam etmiştir. Adını bilmediğimiz bu kâdirî şeyhine dört yıl hizmetten sonra gördüğü bir rüyâ üzerine, mürşidinin hilâfet teklifini niyâz ederek reddedip bu şeyhten kemâl mertebesine ulaşamayacağını anladığından izin alıp 1056 (1646)'da İstanbul'a gelerek Sokullu Mehmed Paşa'nın, Kadırga'daki câmiinin bir hücreğine yerleşmiştir. Bu hücre, yakın zamana dek, bilhassa Halvetiyye'nin Mısriyye (Niyâziyye) kolu mensupları ve alelumûm Mısırî'yi sevenler tarafından "Mısırî hücresi" diye anılır ve ziyâret edilirdi. Bir müddet sonra Bursa'ya giden ve bâzı vakit Veled-i enbiyâ câmiî kayyimi Sabbâg Ali Dede'nin evinde, bâzı vakit Cami-i kebir yanındaki medresede oturan Niyâzî, gene gördüğü bir rüyâ üzerine Uşak'a gidip Ümmî Sinân (1067 h./1657)¹ halifelerinden Şeyh Muhammed'e intisâb ediyor. Bu sıralarda Halvetiyye'den Ümmî Sinân Uşâk'a geliyor ve Mısırî'nin Bursa'daki rüyâsını keşf edince, Mısırî, 1057 (1647)'de Ümmî Sinân'a intisâb ederek tecdid-i biât ediyor. Bunu

Işk'ın meyinden ben kaana geldim
Şevkin odına hoş yana geldim

¹ Elmalı Halk Kütüphanesi memuru sayın Abdullah Ekiz, Sinân'ın vefât tarihini, *Sinân-ı Ümmî ve Ahfadı* adlı kitabında düzeltmektedir (Ankara, Orhun Basımevi, 1962, s. 13-15).

matlâli şiiriyle bildiriyor (Bulak, 1259, s. 51-52). Ümmî Sinan'la Elmalı'ya giden Niyâzî, yolda Elmalı görününce de,

Dost illerinin menzili ki âli göründü
Derd-i dile dermân olan Elmalı göründü

matlâli şiirini söylüyor (s. 70). Elmalı'da, Ümmî Sinân dergâhında mutfağa odun getiriyor; dergâhta imamlık ve hatiplik ediyor. Bir aralık sıla için izin istiyorsa da şeyhi izin vermiyor. Biraz sonra da şeyh, oğluyla beraber Niyâzî'yi İstanbul'a gönderiyor. Niyâzî, İstanbul'da bir müddet kaldıktan sonra gene Elmalı'ya dönüyor. 1065 (1654-1655) yılına dek dergâhta kalıyor. Değirmene buğday ve odun getirmekten arkası yara oluyor. Birisi yaralarına pamuk koyup bezle sarıyor ve bu hali Ümmî Sinân'a bildiriyor. Ümmî Sinân, Niyâzî'ye hilâfet verip Uşâk'a gönderiyor. Uşâk'ta Şeyh Mehmed'le buluşuyor. Onun tensibiyle Karahisar'ın Çal kazasında hocalık ediyor. Vaazdan topladığı parayı alıp gene Uşâk'a dönüyor. Kütahyalıların bir şeyh istemesi üzerine Şeyh Mehmed, Niyâzî'yi gönderiyor. Niyâzî, Kütahya'da, Ümmî Sinân'ın vefâtını duyup Bahşîzâde adlı birisini teslike memur ederek Uşâk'a dönüyor; oradan da Bursa'ya gidip yerleşiyor. Bursa'da Mehmed Çelebî adlı birinin kızını alıyorsa da buluşmadan ayrılıyor. Sonra Hacı Mustafa adlı birinin kızıyla evleniyor; bir erkek, bir kız çocuğu oluyor. Bu sıralarda semâ, zikir ve devrân men ediliyor (1077 h./1666). Edirne'de kâdirî şeyhi, Bursa'da Eşref-zâde Seyyid Şerefeddin ve halvetî şeyhi Bursa'lı şeyh Muhyiddin ve Niyâzî, zikri ve devranı bırakmıyorlar. Hatta Niyâzî, vaazlarında, buna sebep olan Vâni'nin (1096 h./1685; Bk. *Osmanlı Mûellifleri*, II, 50) alenen aleyhinde bulunuyor ve "Zikrullah'ta Vâni olmayın" demekten çekinmiyor. 1080 (1669)'de, Bursa'da Nilüfer'e köprü yaptırmış olan tüccârdan Abdâl adlı biri, reca ve niyazlarla izin alarak Niyâzî'ye bir tekke yaptırıyor. Tekkenin kapısının üstüne de

Ümm-i dünyanın güzîde mefhar-ı asrı budur
Şekkeristân-ı hakâ'ik dergeh-i Mısırî budur

beyti hakkediliyor.

Köprülü-zâde Fazıl Ahmet Paşa'nın dâveti üzerine Edirne'ye giden Niyâzî, cifre dayanarak bâzı sözler söylediğinden 1083 (1673) yılı sonlarında Rodos'a sürülüyor. Kendisini götürən sadr-i âli çavuşlarından Azbî, şeyhten gördüğü kerâmetler üzerine ona biât ediyor. Niyâzî Rodos'ta dokuz ay kalıyor. O vakitler Rodos'ta bulunan Kırım hanlarından Selim-Girây, şeyhe hergün oniki türlü yemek gönderirmiş; Niyâzî de zindandakilerle yermiş ve zindanda zikre devam edermiş. Sonra iki

çeşidi kâfi diye haber göndermiş, gelen iki çeşit yemekle iktifâ etmiş. Rodos'a sürüldüğü sırada tekkedeki dolabı açılıp kitapları yağma edilmiş. Niyâzî bu münasebetle

Sevdim seni hep vârim yağmâdır alan alsun
Gördüm seni efkârım yağmâdır alan alsun

matlâli gazelinini söylemiş (*Dîvân*, s. 62-63). Azbî, Mısırî'ye intisabtan sonra Mısırî'nin Bursa'ya dönüşünü müteâkip oraya gidip onsekiz yıl hizmet ederek hilâfet almış, İstanbul'da Merdiven Köyü dergâhına şeyh olmuştur.

Niyâzî 1087 (1676) 'de tekrar Limni'ye sürülmüş, 1089 (1678) Zilkâdesinin başında affedilmiş, fakat o, 1103 (1692) sonlarına kadar Limni' de kalmış, sonra Bursa'ya gelmiştir. Kendisini sevenlerden Tablî-zâde şeyh Ali

İstimâ ettikte teşrifin o kutb-i âlemin
Makdemîne dîdi bir eksikli târih "nûr-i mahz"

tarihini düşürmüştür.

II. Ahmed devrinde (1102-1106 h./1691-1695) Avusturya'ya sefer ilân edilince Niyâzî, Allah tarafından gazâyâ memur olduğunu söyleyip, Yeni Kaplıca civarında Bademli bahçeye çadır kurduğunu, orada toplanan iki yüz dervişle hareket edeceği sırada, hurûc ihtimâli düşünülerek Bursa'da oturup, hayır duâda bulunmasına dâir gelen fermânı dinlemeyip Tekirdağ'ına gitmiş, yapılan tekide de kulak asmayıp Şevvâl 1104 (1693) 'te Edirneye gelip vaaz etmek üzere Selimiye câmiine indiği zaman Limni'ye sürülmesine dâir gelen fermân üzerine câmiden alınıp bir tahtirevâna bindirilerek Boğazhisarı'ndaki Kapudanpaşa'ya sevk olunmuş ve oradan Limni'ye gönderilmiştir. 20 Receb 1105 (17.III.1694) çarşamba günü kuşluk vaktinde 78 yaşında iken Limni'de vefat etmiş, oraya defnolunmuştur.

Bursalı Belîğ İsmâil (ölm. 1172 h./1858-1759) Niyâzî-i Mısırî'nin vefatına dört tâmiyeli olarak şu tarihi düşürmüştür :

Kutb-i âlem Hazret-i Mısırî efendi menzilin
Tekyegâh-i arsa-i me'vâda ihraz eyledi
Düştü çâr etrâfa mâtem dîdiler târihini
Rûh-i Mısırî mahfel-i âliye pervâz eyledi

Bursalı Naîm :

Kutb-i sipihr-i irfân gavs-i zemâne Mısırî
Rihlet edüp fenâdan mülk-i bekâya geçti

Ayak çeküp yudu el bu meclis-i cihândan
Cennette kevser içti hûr-i cinânı koçtı
Pervâz idince Adn'e didim Naîm tarih
Cân-ı azîz-i Mısırî bir kumru gibi uçtı

Bu tarih "Bir kumru gibi uçdı" dan ânlaşıldığı gibi, bir tâmiyeli-
dir; tarih mısraına "bir" uçunca 1105 eder.

Hâsib (ölm. 1166 h/1752-1753) de şu tarihi söylemiştir :

Mazhar-ı feyz-i tarîkat kâşif-i sırr-i ilâh
Mürşid-i ehl-i hakikat ârif-i pür intibâh
Ömrini takvâ-i zikrullâh ile etti temâm
Cây-i âsâyiş degildir bildi kim bu hânkâh
Tekye-gâh-i âlemi mısır-i teni terk eyleyüp
Âlem-i lâhûta gitti şevk ile bî iştibâh
Dâi-yi pür şevki Hâsib söyledi tarihini
Eyledi Mısırî efendi kasr-ı Adn'i câygâh

Niyâzî-i Mısırî'nin vefâtına üç tarih daha vardır (İst. Üniv. Kütüp-
hanesi, nr. Ty 6374, Mecmua, vr. 118^b) :

Murg-i rûhu âlem-i lâhûta pervâz eyledi

Bu tarih, noktasız 884, noktalı 1439 ediyor; kimindir? bilemiyoruz.
Herhâlde tâmiyeli olsa gerektir. Tâmiyesi tarih mısraından evvelki mıs-
rada bulunduğundan ve bu mısraı da bilemediğimizden vefât tarihini
tutmuyor.

Söyle Hakkî himmeti hâzır ola târih-i tâm
Kutb olup Mısırî cihândan gitti yâ Hû Hay deyüp

Bu tam tarih, belki de Bursalı İsmâil Hakkı (ölm. 1138 h./1725)'nındır.
Üçüncü tarih de, kimin olduğunu bilemediğimiz şu mısradır :

Kutb idi Mısırî baba da azm-i lâhût eyledi

Niyâzî-i Mısırî'nin yaşayışına dair yazdığımız satırlarda birinci de-
recede Râkım İbrâhim'in (ölm. 1163h./1749-1750) *Menâkıb-nâme-i Ni-
yâzî-i Mısırî* adlı eserinden faydalanan Mısırî şeyhlerinden Atinevî Şeyh
Alî Rızâ Dergâhı şeyhi Lutfî'nin *Tuhfat al- 'aşri fi manâkib al-Mişri* ad-
lı kitabıdır. Bu kitabın 1309 hicrîde Bursa'da, Geyve hânında Emrî mat-
baasında basılmıştır. Bilhassa Bursa'daki Mısırî dergâhında ve Limni'deki
dergâhta 1300 kûsûra kadar şeyhlikte bulunanları ve Mısırî'nin halifele-
rini bildirmesi bakımından değerlidir. Bu kitaptan başka Silâhdâr tari-
hiyle Râşid tarihinin II. cildinden, Safâî, Şeyhî ve Sâlim tezkirelerinden,
Şem'i'nin *Aşmar al-tavârih* 'inden faydalandık.

Tuhfat al-‘aşri’ye göre Niyâzî’nin kerâmetleri :

Bir gün Kasap Hacı Hasan Dede ile Kaplıca’ya giderlerken yolda koca bir kütük görüyorlar. Niyâzî, “velî, diyor, yolda yatan şu kütüğe, kenara çekil dese emre uyar”. Bu sözü söylerken kütük yuvarlanıp kenara gidiyor (s. 22).

Dâvet edildikleri bir evin avlusunda, “meselâ diyor, velî, şu ağaçlara selâm verse selâmını alırlar”. Bu sözü söylerken bir ağaca parmağıyla işaret ediyor, ağaç yere kadar eğiliyor. Niyâzî, “sözümüz mese-lâlî idi” deyince kalkıyor (s. 28).

Bir kadın “zikir ve devrân men edilmiş, doğru mu?,, diye sorunca, “bu bir şey değil bacı, diyor; bir vakit gelecek, namaz ve zikir için kadir gecesinde bizim derviş Süleymân’ı şehit edecekler”. 1104 te Ulu Câmide kadir namazının kılınıp kılınmaması münakaşası dövüşmeye dönüyor ve derviş Süleymân bu arada öldürülüyor (s. 35-36).

İstanbul’da Ayasofya câmiinde vaaz eder ve zikr’in faziletini anlatırken zikir ve devrâna müsâade edildiğine dâir ferman tebliğ edilmiş; bütün şeyhler teşekkür ma’razında kalkıp zikre başlamışlar (s. 36).

Devletlilerden bir kısmı, Niyâzî’yi sınamak için gül ve limon şerbetli kavanozlarının dibine altın ve gümüş koyup yollamışlar. Niyâzî kavanozları kırdırılmış (s. 42).

Birisi şifâ için Niyâzî’den bir mâcun istemiş. Niyâzî, mâcun müfredâtını yazmış. Biri bulunamamış. Ebced hesabıyla ona uyan bir ilâç bulup, koyun demiş. Öyle yapmışlar ; mâcunu yiyen iyileşmiş (s. 48.)

Rodos’a sürülürken yolda zincirlerini silkip atmış, denize atlamış. Kendisini götüren Azbî çok korkmuş. Fakat denizde beyaz bir ata binmiş bir er, parmağıyla Azbî’ye susmasını işaret etmiş. Rodos’a gelince Azbî, bir de bakmış, görmüş ki Mısri gemide (s. 51).

Limni’ye sürülmeden önce Bursa’ya, ahvâlini teftiş için iki memur gönderilmiş. Tekke’de yemek yokmuş. O sırada üç kişi gelip yemek, çörek ve bal getirmişler. Baldan şerbet yapmış, yemekle beraber konuklara sunmuş. Birisi şerbeti içmemiş. Giderlerken içen kişiye: “vezâret, istîdâd-ı kâmetine ne de güzel yaraşır” demiş. Sonradan o zat vezir olmuş (s. 58).

Limni’de iken müridleri ziyaretine giderlermiş. Ziyarete gidenlerden birinin tenceresi kaybolmuş. Kaptandan bilip kavgaya girişmişler ve adamı dövmüşler. Gittikleri vakit Niyâzî, onları bir müddet kabul etmemiş. Sonra kabul edip, adamın dövdükleri uzvunu, kendi vücudunda açıp çürüdüğünü göstererek, onu değil beni dövdünüz demiş (s. 63-64).

Bir mecliste Niyâzî’nin aleyhinde bulunurlarken birisi, ben hırsti-

yandım demiş; gemimizin yolunu düşman kesti. Ben de Muhammed dini haksa ve Limni'deki Mısırlı velî ise, ya Rabbî beni kurtar, müslüman olayım dedim; bir yel esdi, biz kurtulduk; yel bizi Limni'ye götürdü. Gemiden çıkmamıştım ki birisi geldi; şeyh seni istiyor, dedi. Hemen vardım, elini öptüm. Kaptan dedi; ahbine vefa etmez misin? Ben de hemen müslüman oldum (s. 65-68).

Biz burada iken düşman gelemez; gelse bile üst olamaz demiş. Düşman gelince ters bir yel esmiş, asker çıkaramamış (s. 68).

Bir gün câmide, yarın sabah namazına silahlı gelin, demiş. Ertesi sabah düşman baskın yapmış; savaşta alt olmuş. Ters bir yel esmeye başlamış; gemilerine binip gitmişler (s. 69).

Bir gün, Bursa'dan onbir ahibbamız geliyor, yemek hazırlayalım demiş; on kişi gelmiş. Biriniz eksik demiş, nerede kaldı? Gemiye gidip uyuyor bulmuşlar, onu da getirmişler (s. 70).

Vaaz ederken IV. Mehmed'e haklarını helâl etmiş. Tarih tutmuşlar; o saatte padişah vefat etmiş (s. 72).

İlk sürgününden bağışlanıp Limni'den dönerken halk müteessir olmuş. Denize yakın bir yeri gösterip burası bizim medfenimiz olacak; gene geleceğiz demiş; Baltacı Mehmed Paşa'nın yerini de işaret ederek buranın da büyüklerden sahibi var demiş (s. 72-74).

Bursa'da Yunus Emre'nin şimdiki makamını "Hâzâ Makâmu Yunus" diye göstermiş (s. 73).

O zamanın meyhanesi sayılan bozahane işleten İbrahim Paşa'ya, bu, şehirde parmakla gösterilir; onun yüzünden çok hayırlar olur demiş. Bu zât çok yaşamış, Bursa'da birçok hayrat yaptırmış (s. 75-76).

İmamın biri bir kadının şikayeti üzerine Niyâzî'nin aleyinde bulunmuş; fakat hemen dili şişmiş, ağzından fırlamış. Oğlu, Niyâzî'ye başvurmuş. Bizim eski dostlarımızdandır; bu kadar tenbih yeter demiş, suya üfleyerek oğluna vermiş. İmam içince iyileşmiş (s. 76-77).

Birisi, birinin hayvanını yitirmiş. Mahkemeye kefil göstermesini, yahut hapse gireceğini söylemişler. Adam gidip Niyâzî'ye hâlini anlatmış. Niyâzî, hayvan bulunur, yarın gel, parayı bizden al demiş. Adam yol da giderken Mısırlı dervişlerin birine rastlamış, işi anlatmış. Derviş parayı vermiş, hayvan da bulunmuş (s. 77-78).

Kesesinde para yokken para çıkarıp vermiş (s. 81).

Limni'de imamın birine, git te kan aldır demiş. İmam sünnetsizmiş, gidip sünnet olmuş (s. 81).

Mekke'de Zemzem kuyusunun hizmetine memur olan Abdullah adlı birisi, *tayy 'al-arz'* la Niyâzî'yi görmeye, onunla görüşmeye gelirmiş. Niyâzî'nin ölümünden sonra da İstanbul'a gelmiş, Niyâzî'nin müridle-

rinden biri bu zâtı evine çağırmış. Üstünü başını perişan görüp elbise vermeye niyetlenmiş. Halbuki Abdullah, Hicaz'dan bir bohça kumaş vesaire getirmiş. Derviş bu zâtı sadr-ı âzâm Çorlulu Ali Paşa'yla görüştürmüş (s. 84-90).

Safâyî tezkiresinde, nefyine sebep olanların az bir zamanda helâk oldukları, Limni'nin, onun himmetiyle küffâr istilasına uğramadığı, remille uğraşan Kasım adlı birisi Limni'ye sürülünce ona, yakında kurtulursun, ama bir daha uğraşırsan asılırsın dediği ve sözünün çıktığı, kerâmetlerinden olarak yazılmaktadır (İst. Üniv. Kütüp., nr. TY 3215, s. 314-316).

Niyâzî'nin bunlardan başka daha birçok kerâmetleri, dilden dile, kendisini sevenler arasında söylenmektedir. Duyduklarımızdan birini yazıyoruz :

Sultan Abdülmecid Kırım'a sefer açacağı sırada, mukarreblerinden Yahya adlı birisini, Kuşadalı İbrahim (ölm. 1262 h/1846)'e, duasını almak için göndermiş. Kuşadalı, henüz Niyâzî'nin ayağında zincirler duruyor demiş. Yahya dönüp bu sözü padişaha söyleyince padişah, Yahya'yı, Niyâzî'nin ayağındaki zincirleri çözmek, çıkarmak üzere Limni'ye göndermiş. Niyâzî'nin ayakları, ayaklardaki zincirlerle sandukadan dışardaymış. Türbeye girip niyâz edince ayaklarını sandukadan içeriye çekmiş, zincirler çözümlüp dışarda kalmış. Kırım savaşındaki üstünlük bu yüzden kazanılmış, Niyâzî bunu daha önceden

Anladım zebh-i azîme bir işaretir bu koç
Hem beşârettir gele Yahya ile mihmân bana

beytinde bildirmiş (s. 7).

Tuhfat al-‘aşrî, Niyâzî-i Mısrî'nin ikinci defa Limni'ye sürülüşünde, câmi minberinde, yüz günden fazla bir müddet bir şey yemeden halvet ettiğini, Kavala şeyhi Mustafa'dan naklen yazıyor ve gene ondan, Mısrî mahlasını kullanırken ömrünün ne kadar süreceğini keşfen anlayıp, Niyâzî mahlasını kullanmaya başladığını ve Niyâzî sözünün tutarı olan yetmiş sekiz yaşında vefat ettiğini, bunu da

Yetmişsekize erdi yaşım eyledik
İhtayara yahtayiru ihtiyar²

beytiyle haber verdiğini yazıyor.

² İlk mısradaki vezin bozuk. "Yetmiş çün erdi yaşım eyledik" gibi bir şey olsa gerek. Sonradan bu kerameti ispat için "yetmişsekize" çevrilmiş olacak.

Aynı kitaba nazaran 1072 (1661-1662)'de Bursa'da Arap Mehmed mahallesi halkından Şeyh Hacı Mustafa'nın kızını aldığını, bu hanımın 1082'de öldüğünü, dergâh avlusunda gömülü olduğunu, bundan Fatma adlı bir kızı olduğunu söylüyor; kendi el yazısıyla bir mecmuada kızına şu tarihi kayd etmiş:

Didiler Fatma tarihin ister
Didim ki Fatma tarih içinde³ (s. 96)

Bu kız, onaltı yaşındayken 1092 (1681)'de vefat etmiş, annesinin yanına gömülmüştür. Bu hanımdan bir de erkek oğlu olmuş: Çelebi Şeyh Ali diye anılan bu çocuk, büyüyünce Bursa Şer'îye mahkemesi baş kâtibi olmuş. Mısri Limni'ye sürülünce tekkesinde şeyh olan Şenikzâde Mehmed, Mısri vefât edince şeyhlik makamına geçmiş, 1125 (1713)'te vefât edip dergâh avlusuna gömülmüş. Çocuğu olmamış (s. 96-97). Bursa'daki Mısri şeyhleri için bk. *Tuhfat al-aşri*, s. 96-103, Limni'deki tekkede şeyh olanlar için bk. *aynı eser*, s. 104-105, halifeleri için bk. *aynı eser*, 107-125.

Eserleri:

Tuhfat al-aşri, Mısri'nin şu kitapları olduğunu söylüyor:

1. *Mavâ'id al-'irfân va 'Ava'id al-ihsân* (Fasillara *mâ'ida* denmiştir. 71 *mâ'ida*'den meydana gelmiş bir kitaptır),
2. *Risâle-i eşrâtu's-sâat*,
3. *Risâle-i esmâu'l-husnâ*,
4. On kadar tasavvufî risâle,
5. Yûnus'a atfedilen

*Çıkdım erik dalına anda yedim üzümü
Bustan ıssı kakıyub dir ne yirsin kozumu*

şathiyyesinin şerhi

6. *Sûre-i Fâtiha tefsîri*,
7. *Sûre-i Yûnus tefsîri*,
8. Beş cild tefsîr,
9. *Tasbî' Kaşidat al-burda (bur'a)*, İstanbul'da 1286'da litografya ile basılmıştır.

³ "Fatma" sözünün tutarı 135, târih" sözünün tutarı olan 1211 den çıkarsa, doğum tarihi olan 1076 yılını gösterir. Fakat Reşid efendi de, Niyâzi'nin el yazısıyla yazılmış olan mecmuada, "Fatma'nın 1067 de üç yaşında iken vefât ettiği kayıtlı; bu bakımdan bu tarih te yanlış; yahut 9 tâmiyeli. "Niyâzi'nin el yazısı mecmua" bahsine bakınız.

10. Hz. Alî'nin bir sözünü tahmîs,

11. *Dîvân* (s. 105)

Bu eserlerin çoğu, birkaç sayfadan ibarettir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. TY 6374 'te kayıtlı bir mecmuada çoğu vardır. *Risâle-i eşrâtu's-sâat* Türkçedir. Mezkûr mecmuanın 87^b-89^a yapraklarındadır. Kıyâmet alâmetlerini enfüse tatbik ederek te'vil eder. Mese-lâ Beni Asfar, behîmi sıfatlardır. Ye'cûc Me'cûc kötü huylar, bozuk düşüncelerdir. Deccâl, akl-ı meâşın, yâni yalnız yaşayışı, geçimi düşünen aklın ululukla vücudu zapt etmesidir. İsâ'nın inmesi ve Deccâl'i öldürmesi, akl-ı meâdın, yani akılda, gerçeği düşünen, âhireti fikreden sıfatın zuhûru ve akl-ı meâş yok etmesidir. Mehdi, ruh-u âzâmın zuhuru, dâbbe'tul-arz, nefs-i levvâme, yani kötülükleri kınayan nefs, güneşin mağribten doğması, ruhun melekût âlemine urucudur.

Risâle-i esmâu l-husnâ Türkçedir. "Lâ ilâhe illallah, Allâh, Alî, Hû, Kahrâ, Hayy, Azîm, Hakk, Vâhid, Kayyûm, Samed, Ahad" adlarının mânalarını, bunlara mazhar olanları, vücuddaki tasarruflarını anlatır. Aynı mecmuada 89^b-96^b yapraklarındadır. Aynı kütüphanede, aynı bölümün 1519 numarasında kayıtlı mecmuada da bir nüshası vardır (22^b-25^a).

Yûnus'a atfedilen ve *Çıktım erik dalına anda yedim üzümü* mısrayı la başlayan şathiyyenin şerhi, İstanbul'da taşbasmasıyla ve harekeli olarak basılmıştır. Basıldığı matbaa belli değildir; son zamanlara âit bir baskıdır. Kütüphanelerimizde birçok nüshaları vardır. Bu cümleden olarak İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Türkçe basmalar, nr. 35439) bir nüshası mevcuttur.

Tefsîr-i sûre-i Fâtîha. Adından anlaşılacağı gibi Kur'ân-ı kerîmin I. sûresi olan al-Fâtîha'nın tefsiri değildir. Vaaz esnasındaki, kendisinin hapisten çıktığına, Karabaş diye anılan halvetî Alî Alâuddîn el-Atvel'e (ölm. 1097h./1686) bâzı târizlere, padişahın, Fâtîha'da bildirilen sıfatlara sahip olması gerektiğine ve cifre ait hesaplara dâir, bâzı yeri Arapça, bâzı yeri Türkçe takrirlerinin zaptından meydana gelmiş dört buçuk sayfalık bir risâledir. Sonunda "Hazret-i Mısrî Efendi'nin tefsirini ba'd el-vaaz, ümmet-i Muhammed, size hibe olsun, bizim kitabımız yok kable's-subh mevhibe-i ilâhiyye oldu; nüshasını alıp Mısır'a ve İstanbul'a ve Selânik'e götürün; hamâil yerine taşıyın" dediği, halifesi olan Kavala vâizi diye şöhret bulan Şeyh Mustafa'yı tekkesine çağırıp ona verdiği yazılıdır. Bir nüshası İstanbul'da Millet Kütüphanesinde, Pertev Paşa kitapları arasında 620 numarada kayıtlı mecmuadadır.

Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf ile beş ciltlik tefsirini göremedik; belki böyle bir eseri yoktur; belki de kaybolmuştur.

Tasbî'c Kaşîdat al-burda (bur'a). Meşhûr kasidenin arapça tesbîi olup, Süleymaniye Kütüphanesinde, Reşid Efendi kitapları arasında, 1218 numarada kayıtlı kendi elyazısıyla yazılmış bir mecmuada (38^b-43^b) bulunmaktadır ve 1056 tarihini taşır.

Dîvân'ı, İstanbul'da taş basması ve matbaa harfleriyle 1260, 1275, 1294, 1325 yıllarında, 1300 de de Matbaa-i Âmire'de basıldığı gibi, daha başka basmaları da vardır. Bulak'ta 1259 da tabedilen *Dîvân*, nisbeten daha doğrudur. Sonradan bilhassa halk arasındaki şöhretinden dolayı Türk harfleriyle de müteaddit baskıları yapılmıştır.

Tuhfat al-^caşri, Niyâzî'nin on kadar risâlesi olduğunu yazıyorsa da, bu risâleler, kitabın verdiği sayıyı geçmektedir. Biz gördüklerimizi yazıyoruz :

1. *Risâle-i tasavvuf*. Sual ve cevap tarzında yazılmıştır ; 12 sayfalık Türkçe bir risâledir. Tasavvuf erbabının inançlarını, ehl-i sünnet inançlarıyla telif maksadını güder. Başu müzehheb ve ilk iki sayfanın kenarları altın cedvelli olarak 1260 da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.

2. *Risâle-i Hüseyniyye*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nr. TY 6374'te kayıtlı bir mecmuanın ilk risâlesidir. *Mavâ'id al-^cirfan*'ın 68. mâidesinin hemen hemen aynıdır. Asıl adının *Risâlat al-Hasanayn* olması icap eder. Mecmuanın 19^b-22^b yapraklarındadır. İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in peygamberlikleri hakkındadır ; Türkçedir.

3. *İnnâ aradna'l-amanata*. (ayn. mecmua, var. 29^b-30^a (XXXIII, 72) âyetinin tefsiri ; Türkçedir. Mecmuadaki ikinci risâledir ve İmam Hasan ve Hüseyin'in risâletleri hakkındadır.

4. *Lam yakuni'llazina kafarû min ahlî'l-kitab va'l-muşrikin ...* (XCVIII, 1) âyetinin cefre tatbikine ve İmam Hasan'la İmam Hüseyin'in peygamber olduklarına dair Türkçe bir risâle (ayn. mec. 31^a-33^a).

5. *Allâhu nûru-s-samâvâti va'l-arzi...* (XXIV, 35) âyetinin kendince tefsiri (ayn. mecm. var 35^b-51^a). Bu risâlede Sultan Mehmed, Köprülüzâde ve Vâni ile kaynatası ve Hacı Evhad şeyhi Emir efendi aleyhinde sözler vardır; kendisinin de İsâ olduğunu iddiâ eder.

6. Mustafa Paşa, Belgrad seferindeyken, ona gönderdiği Türkçe bir mektup (ayn. mecmua var 51^b-59^b). Aynı iddiâlardadır.

7. *Risâle-i Haseneyn*. (var 60^b-70^a) Limni'de hapiste iken yazmıştır. Türkçedir ve İmam Hasan'la İmam Hüseyin'in risâletlerine dairdir.

8. Gene aynı iddiâyı güden Türkçe bir başka, risâle (var. 70^b-72^a).

9. Aynı iddiâyı güden diğer bir Türkçe risâle (var. 72^b-74^b).

10. *Risâle-i Hizriyye* (var. 75^b-82^a). Türkçe.

11. *Risâle-i Hizriyye-i cedide* (var. 82^b-84^a). Türkçedir.

12. *Risâle-i arşiiyye* (var. 85^b-86^a). Türkçe. 1104 şevvalinden sonra

(1693) yazıldığı metinden anlaşılmaktadır. "Mısırî hazretleri mahkûm-i tabâyî' olmayıp, mahkûm-i ilm-i esmâ-i arşîye olduklarını müş'ir risâleleridir" başlığını taşır.

13. *Risâle-i iade*. Türkçedir. Sülûktan bahsetmekle beraber biraz tenâsuhu da okşar. 97^b-104^a) arasındadır.

14. *Risâle-i ta'birâtul-vâkiât* (var. 112^b-115^b).

15. Kardeşi Ahmed Efendi'ye mektubu (116^b-117^b). Türkçedir.

16. *Tezkire-i Mısri*. 1143 (1730)'te vefat eden ve şiirleri de bulunan Celvetî Selâmî'ye mektubu (117^b). Türkçedir.⁴

17. Ulemânın zikir ve mukâbeleye târiz ve taarruzuna cevap olan bir risâle (119^a-124^b). Türkçedir.

18. Sürülmesi sırasında Malkara'dan padişaha gönderdiği mektup (124^b-125^a). Türkçe olup, İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in peygamberliklerinden bahseder.

19. Padişaha teşekkürü mütazammın Türkçe bir mektup (125^{a-b}).

20. Kâimmakâm paşaya Türkçe mektup (126^a).

21. Bir şiirindeki

Salât-i ehl-i kurban kiblesidir semme vechullâh

O veche kul olanlar tâat-i noksânı neylerler.

beytinin Türkçe şerhi (İstanbul Üniversitesi İbnülemin Mahmûd Kemâl kütüphanesi, Mecmua, nr. 3623' var. 61^a-63^b. Bu gazel, Bulak tabı divanda 30. sayfadaki bir gazelin 7. beytidir).

22. *al-Davrat al-'arşîya*. Arapçadır. Birinci babta, arzın oniki burc üzerine devrini, burcların tabiatlerini, onlara müvekkil olan melekleri; ikinci babta, kıyâmeti, haşr-ı ecsâdın nasıl olacağını; üçüncü babta, kıyâmet alâmetlerinin te'vîl ve enfüse tatbikini; dördüncü babta, kıyâmetin ölüm olduğunu, sâliklerin mevt-i irâdîye teslim oluşunu ve kıyâmet-i kübrâyı anlatır. Bir nüshası bizde bulunan bu risâle « قد وقع تأليف هذه الرسالة للشيخ محمد المصرى غفر له في اليوم الخامس الذي هو عشرين من شهر ذى الحجة الشريفة سنة ثمان وسين و ألف » hâtimesinden anlaşıldığı gibi, 1068 (1658) Zilhiccesi sonlarında telif edilmiştir. Mısri ehemmiyet verdiği bu risâleye ayrıca şu tarihi de düşürmüştür :

Târih-i risâle-i devre-i arşîye-i Mısriyye

Bu risâle hoş oluptur hayret ehline delil

Şerbet-i gaybîdir içerse şifâ bulur alil

Mısriyâ âb-ı hayât elfâzının bu tarihi

Akdı güyâ bezm cennet içre âb-ı selsebil 1068

⁴ Selâmı için bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 83.

Niyâzî-i Mısrî'ye, *İstılâhât-ı evliyâ-yı kirâm* adlı Türkçe bir risâleyle, *Risâle-i devriyye* adlı diğer bir Türkçe risâle de atfedilmektedir. Birincisinin sonu noksan, bir nüshası bizde, ikincisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde TY 530 numaradaki mecmuada 51^a-63^b'dedir. Fakat üslûp, Niyâzî'nin üslûbuna hiç uymadığından biz bu iki risâleyi şüpheli görüyoruz.

Böylece Niyâzî'nin, altı mektupla beraber otuziki kitap ve risâlesi vardır. Ayrıca iki tane de mecmua tertip etmiştir ki, biri, yukarda arz ettiğimiz gibi Reşid Efendi kitapları arasında, öbürü Bursa'da Orhan Gazi kütüphanesinde, Bizce Niyâzî'nin en mühim eseri *Mavâ'id al-irfan ve 'avâ'id al-ihsan* ıdır.

Mava'id al-irfan ve ava'id al-ihsan :

Mâ'ida adını taşıyan 71 bölümden meydana gelmiştir. Yalnız 68. *mâide* Türkçe, diğer bölümler Arapçadır. Niyâzî, bu eserini 72 *mâide* olarak yazacak iken 71. *mâide*'nin bitiminden sonra vefat etmiştir. Son eseri olduğunu, 69. *mâide*'de, 1103 (1691-1692) ve 1104 (1692-1693) yıllarından bahsetmesinden (İst. Üniv. Kütüp. nr. 2616, var. 156^b) ve gene aynı *mâide*'de, her iki yılda, İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in risâletlerinin sâbit olduğunu ve bunun, recep ayında zuhûra başladığını, muharrem'de bu zuhûrun tamama ereceğini bildirmesinden (var. 156^a) anlıyoruz.

Her bölümde ayrı bir bahsi tahlil eden Niyâzî, bu eserinde, İbn Arabî'nin *Futûhât*'ından, Câmî'nin *Şarh-i Fuşûşun*'dan, Sadreddin-i Konevi'nin *Fatiha* tefsiriyle, *Kırk hadîs* şerhlerinden, *Masnavi*'den ve diğer tasavvuf kitaplarından, istişadlarda bulunmaktadır. Bu eser, Semâvend Kadısı oğlu Bedreddin'in *Varidat*'ı örnek alınarak yazılmıştır⁵. Bölümler, çok defa kendi hatıralarını, keşiflerini, bu arada hayatını da bildirir. Bazı bölümlerde âyet ve hadisleri tefsir ve şerh eder. Meselâ II. *Mâide*'de LV. surenin 19. âyeti tefsir edilmektedir (48^b-49^b). *Varidat*'ta da bu âyetin tefsiri geçer (İst. Üniv. Kütüp., nr. AY 3365, var. 10^b-11^a); her iki tefsir, hemen hemen aynıdır. V. *mâide*'de, hükemâya göre nefis-i nâtıkanın kesâfet ve letâfetle tahakkukundan bahseder; VI. *mâide*'de, XIV. surenin 48. âyetini tefsir eyler. XI. *mâide*'de 1067 (1657) yılı Rebûlâhîrinin sonlarında insanların kötülüklerini açık bir kapı gördüğünü, bir kanadında "dünya sırrı", öbür kanadında "âhîret sırrı" ya-

⁵ *Varidat*. bu kitaptaki fikirler, kitabın nasıl meydana geldiği, şerhleri, bu kitabın aleyhinde bulunanlar ve Mısrî'nin *Varidat* görüşü ile eserin tercümesi için bk. *Sımaona Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin* (İstanbul, Eti Yayınevi, 1966, s. 30-88) adlı eseriniz.

zılı bulunduğunu, içeride de güneşi gölgelendirecek kadar parlak ve güzel bir gencin bulunup, kendisine “sana dünya ve âhiret sırrı açıldı” dediğini söyler (62^b-63^a). XII. *mâide*'de, sülûkunda beşinci burcda bulunurken oniki burcu gördüğünü, riyâzet yüzünden bâzan bunalıp kendisini bir dağdan yahut minâreden aşağıya atmak istediğini, bu sıralarda zikrini günde seksen, doksan bine, hatta daha da fazlaya çıkarmış olduğunu bildirir (66^a). Günde yirmi dirhem arpa ekmeği yiyormuş. 1060 (1650) Muharreminde, evinin içinde bir yıldız görmüş ve bu, günlerce sürmüş. Sonra yıldız büyüyor, büyüyor bir güneş kadar oluyor; altı yönü de kaplıyor. Bunu Sinan Ümmî'ye söylemiş, o da, beşinci menzilin halidir bu; sana İbrâhîm peygamber'in verâseti verildi demiş (60^b-68^b). XIV. *mâide*'de kendi hal tercümesinden bahsediyor ve ‘Abd al-Kâdir Gilânî'yi gördüğünü hikâyeye ediyor (67^a-68^b). XVI. *mâide*'de, gerçek rüyâların, peygamberlikten kalan bir cüz olduğunu söylüyor. *Kaşîdat al-bur'a*'yi tesbî etmek istediğini, buna bir türlü muvaffak olamadığını, nihayet bir gece Peygamberi rüyâsında gördüğünü, öptüğünü ve bunun üzerine tesbîhe başladığını anlatıyor (70^b-72^a). *Varîdat*'ta da, bir hadisten iktibas edilerek mübeşşerâtın nübüvvetten kaldığı hakkında bir bahis var (17^a). XXIV. *mâide*'de, her Peygamberin ve erenin, zamanında buğza, düşmanlığa uğradığını, pek az kişiden başka halkın, onlara düşman olduğunu *Varîdat*'tan, “*Varîdat* sâhibi dedi ki” diye aynen almakta, sonuna bir kaç söz ekleyip bu bahsi bitirmektedir ki bu da yukarıdaki hükmümüzü tamâmiyle kuvvetlendirmektedir (81^a-82^b; *Varîdat*, 25^b-26^b). XXX. *mâide*'de Üsküdarlı Celvetî şeyhi ve Hüdâî tekkesi postnişini olup 1078 (1667)'de ölen Gafûrî Mahmûd Efendi'ye ⁶, XXXI. *mâide*'de başka bir şeyhe, XXXII. *mâide* şeyhu-ş-şuyûh Erdebîlî dediği birisine, XXXIII. *mâide* şeyhulislâm Minkârî-zâde'ye ⁷ yazılmış hürmetkâr bir mektup (89^b-92^a), XXXIV. *mâide*'de kendi hal tercümesinden bahsetmekte; XL. *mâide*'de tarikat silsilesini yazmaktadır. XLI. *mâide* “gerçekten de zamanlarınızın günlerinde Rabbinizin esintileri vardır..” meâlindeki hadisi şerh ediyor ki (105^a-106^b), bu bahis te aynen *Varîdat* ta vardır (30^a ve devamı). XLIX. *mâide*'de 1083 (1672) yılı Rebîulevvelinin 29. Pazartesi günü bir tefe'ülünden bahsetmekte, XXI. sûrenin 105. âyeti, cefre göre, izaha çalışılmakta. L. *mâide*'de *Aşrâf'al-sâ'ât* risâlesini âdeta Arapça yazmakta (116^b-117^b), LI. *mâide*'de âlemde herşeyin iki vechi, iki ciheti olduğunu anlatmaktadır ki (124^a-125^a) bu bahis de aynen *Varîdat*'ın son kısımlarında geçer (97 a-b). LIX. *mâide*'den itibaren risâle İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in pey-

⁶ Hal tercümesi için bk. *Osmanlı müellifleri I*, 136.

⁷ Vefâtı 1088 (1677) yılındadır; *İlmiye salnâmesi İstanbul*, 1334, s. 483.

gamber olduklarına âittir. Bu *mâide*'de II. surenin 136. âyetinden, cefre dayanarak istidlâllerde bulunmakta ve bu arada, "Ömrüm yetmiş altıya erişti; bütün ömrümce gerçek inancı elde etmeye uğraştım; sonunda Allah'ın bir, Muhammed'in gerçek peygamber olduğuna, Hasan ve Hüseyin'in de onun iki sıbtı ve iki peygamber bulunduğuna şahadet ettim" dediğine göre (132^a) açıkça anlaşılıyor ki bu *mâide* vefatından bir buçuk iki yıl önce yazılmıştır. LX. *mâide* gene Hüseyin'in risâleti hakkındadır. Bu arada Yezid'e lânetin cevâzından da bahseder (132^b-134^a). LXIII. *mâide* nin sonunda, padişahın Niyâzî'yi Rodos'a, sonra Limni'ye nefyettiğini, padişahın da, mansıb erbabının da Mısır'ın Vâni'ye tâbi olmasını istediklerini, fakat açlıktan, susuzluktan ölse bile, Vâni'ye tâbi olmayacağını, bunun, son cevabı olduğunu söylüyor ve gene Hüseyin'in risâletinden bahsediyor (145^a). LXIV. *mâide* zikrin men'ine dâirdir (145^a-147^a). Bu hâdise 1077 yılıyla 1095 (1666-1684) arasındadır ve onsekiz yıl sürmüştür. Zikir ve semân men'ine « يساغ بد », izin verilmesine « نومه » sözleri tarih düşürülmüştür. LXVI. *mâide* İsa'nın nüzûlü hakkında (148^a-149^b). LXVII. *mâide* ile Türkçe olan LXVIII. *mâide*, gene Arapça olan LXIX. *mâide* ve sonraki *mâide*'ler, hep Haseneyn'in risâletlerine âit (151^a v. dd.). Bu *mâide*'lerde XV. sûrenin 87., XXX. sûrenin 1-2. âyetlerini de cifre tatbik ederek bu fikr-i sâbiti isbata çalışır.

Dîvân :

Niyâzî'nin dîvânı, birçok defalar basılmıştır. Biz, dîvânı, Bulak basmasını esas ittihaz ederek inceliyoruz. İlk gazeli olan

Ey gönül gel gayriden geç aşka eyle iktidâ
Zümre-i ehl-i hakikat anı kılmış muktedâ

gazeli (s. 2), Fuzûlî (*Dîvân*, nşr. A. Gölpınarlı, İstanbul, 1961, s. 9)'nin:

Çad anâra'l-ışku li'l-üşşâki minhâca'l-hudâ
Şâlik-i râhı hakikat ışka eyler iktidâ

matlı gazeline nazîredir. Niyâzî (*Dîvân*, s. 5-6) bu gazeli tahmîs de etmiştir. Niyâzî, Fuzûlî'yi iyice okumuş, incelemiş, onun tesiri altında kalmış olmakla beraber onun :

Gönül tâ var elinde câm-ı mey tesbîhe el urma
Namaz ehline uyma anlar ile durma oturma

matlı gazelini (s. 136)

Gönül tesbih çek seccâdeden hiç ayağın ırma
Namaz ehinden özgeyle sakın sen durma oturma

matlı bir reddiye ile tanzîr etmiş, bu gazelin her beytinde, Fuzûlî'nin gazelinde, aynı sayıdaki beyitte geçen fikri reddetmiş, son beytinde de,

Niyâzî tâatı terk eylemek bil kim füzûllükdür
Kerem kıl terk-i tâatla bu halkı başa üşürme

deyip Fuzûlî'nin bu sözlerini füzûllük saymıştır (s. 66-67; krş. Fuzûlî, *Dîvân*, önsöz, s. LIV-LV).

Niyâzî, heceyle yazdığı şiirlerde bilhassa Yûnus Emre tarzını benimsemiştir.

Bahr içinde katreyim bahr oldu hayran bana
Ferş içinde zerreyim arş oldu seyran bana

matlı ile başlayan şiiri (s. 9), Yunus'un.

Benim ol aşk bahrisi denizler hayran bana
Derya benim katremdir zerreler umman bana

matlı şiirine (*Dîvân*, İstanbul, 1965 - Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği yayını: 1- s. 155). naziredir.

Niyâzî bu şiirin son beytinde

Niyâzî'nin dilinden Yunus'durur söyleyen
Herkes çün can gerek Yunus'durur can bana

beytiyle de bunu açıklar.

Hakk'ın kullarını bâzı kul eyler
Anı kul eylemez illâ ol eyler

matlı şiiri de, son beyti olan

Bu sözün Yûnus'ı Mısrî değildir
Âhır bunda muammâsın ol eyler

beytinden de anlaşıldığı gibi, Yûnus tesirinde söylenmiş bir şiirdir. Hatta bu şiirde Yûnus'un adını taç olarak kullanmaktadır (s. 24-25).

Heva ise yeter gönül gel Allah'a dönelim gel
Sevda ise yeter ey dil gel Allah'a dönelim gel

şiiri de (s. 46-47) Yûnus (*aynı eser*, s. 173)'un

Bir nazarda kalmayalım gel dosta gidelim gönül
Hasretile ölmeyelim gel dosta gidelim gönül

matlı şiirinin tesiri altında söylenmiştir.

Nâdânı terk etmeden yârânı arzularsın
Hayvânı sen geçmeden insânı arzularsın

matlaı ile başlayan ve son beytinde

Başsız kabak gibi bir tekerleme söz ile
Yunus'layın Niyâzî irfâm arzularsın

tarzında Yûnus'un adı da anılan şiiri (s. 58-59) Yûnus (*aynı eser*, s. 114. Tıpkı basım, s. 314-315)'un Sâdi'den tercüme ettiği

Sen cânından geçmedin cânân arzu kılursın
Bildin zünnâr kesmedin îmân arzu kılursın

matlaı ile başlayan şiirinin tesiri altında söylenmiştir.

Sevdim seni hep varım yağmâdır alan alsun
Gördüm seni efkârım yağmâdır alan alsun

şiiri (s. 62-63), Yûnus (*aynı eser*, s. 111, Tıpkı basım, s. 306-307)'un,

Canlar canını buldum bu canım yağmâ olsun
Assı ziyandan geçdim dükkânım yağmâ olsun

şiirinden mülhemdir.

Bunlardan başka Niyâzî'nin heceyle yazdığı her şiirde Yûnus tesiri vardır dersek, bu sözümüz, gerçeğin tam bir ifâdesidir. Esasen Bursa'da Yûnus'a atfedilen mezarı keşfetmesi rivâyeti de kendisinin Yunus'a bağlılığından doğan bir rivâyettir. (*Tuhfat al- 'aşri*, s. 73; krş. Yûnus, *aynı eser*, önsöz, XXII-XXIII).

Niyâzî'nin Muhyiddin İbn Arabî'ye ve Simavna Kadısı oğlu Bedreddin'e pek düşkün olduğunu da divânındaki bir şiirinden anlıyoruz ve bu suretle divan "*Māvā'id al-irfan*"ı teyit ve fikrimizi tasdik ediyor. Niyâzî, *Vâridât* redifli altı beyitlik bir şiirine

Can kuşunun her zaman ezkâridir vâridât
Akl u hayalin hemen efkâridir vâridât

matlaı ile başlar ve

Muhyiddin ü Bedreddin ettiler ihyâ-yı dîn
Deryâ Niyâzî Fusûs enhâridur vâridât

beytiyle bitirir ve *Varidat*'ı, "âriflerin esrarı, Hakk'ın envârı, viran gön-lün mimarı" olarak över; ledün bilgisinden haber veren kitapların, bahçe, *Vâridat*'ınsa, o bahçenin gülzârı olduğunu söyler (s. 14).

Dervîş olan kişinin sözleri umrân olur
Sâlik-i Hakk olanun râhına bürhân olur

matlalı şiir ise (s. 27-28), *Menâkibu l-ârifîn* sâhibi Eflâkî Ahmed Dede'nin (ölm. 761 h./1360)

Ey ki hezâr âferin bu nice sultân olur
Kulı olan kişiler husrev ü hâkân olur

matlalı şiirine nazîredir (*Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, İst., İnkılap Kitabevi, 1953, s. 471-472). Mevlevî mukâbelesinde, hangi âyin okunursa okunsun, mutlaka üçüncü selâmda bu şiirin ilk ve son beyitleri, o âyinin makamına göre bestelendiği için okunur. *Tuhfat al-‘aşri* (s. 118-121) Bursa Mevlevî şeyhi Mehmed Dede'nin de Niyâzî'nin halifesi olduğunu ve Niyâzî'nin, Mevlevihâneye gelip mukâbelede bulunduğunu, ney dinlerken ağlayıp feryâd ettiğini, dervişlerini de mevlevihâneye gönderdiğini yazar Niyâzî:

قد أشرفت الدنيا بالشمس و مولانا
فالشمس لها بدر و البدر سويدانا

matlalı ile başlayan Arapça şiirinde Mevlânâ'yı över ve bu şiiri

قد أشرق محي الدين ذا القلب بهذا الدين
اذ جاءك يا مصرى كالشمس و مولانا

beytiyle bitirir (s. 4).

Niyâzî'nin, Mahmud-i Hüdâyî'nin şeyhi Üftâde (988/1580)'nin oğlu ve halifesi İbrâhim'i ziyâret ettiğini. beraber tütün içtiklerini, vaazlarında tütünün, bazı büyüklere tesettür âleti olduğunu zimmen söylediğini ve İbrâhim'in bir gazelini tahmîs ettiğini de söyleyelim (*Tuhfat al-‘aşri*, s. 46; *Dîvân*, s. 87). Niyâzî'nin bu gazele bir de nazîresi vardır (krş. *Dîvân*, s. 74).

*

Niyâzî ileri bir plânda olmamakla beraber Hurûflikten de dem vurmüştür :

İki kâşın arasında çekti hatt-ı istivâ
‘Allama'l-asmâ'yı tâlim etti ol hattan Hudâ

beytiyle başlayan gazeli (*Dîvân*, s. 6), bir gazelindeki

Otuziki harfi bilsen dört kitabın aslıdur
Safha-i vechinde yazılmış kamû bî irtiyâb

.....

Her ne okursan çün otuzikiden taşra değil
Yüzünün metnini şerh eder okuyan fasl u bâb

beyitleri (*Dîvân*, s. 11).

Âriflere esrâr-ı hudâdan haberim vâr
Âşıklara dil-dâr-ı bakâdan haberim var

matlai ile başlayan gazelindeki

Âdem yüzü ol yüze mukâbil dedi Ahmed
Bu sözde olan remz u îmâdan haberim var

beyti ile diğer gazellerindeki (msl. s. 21, 28, 73) bâzı beyitler bu temâyülü açıkça gösterir.

Niyâzî'nin şiirlerinde devrinin husûsiyetlerini görmeye imkân yoktur. Onun

منبعُ الآفات في الدنيا فُضاة معدنُ الإفساد فيا الإرتشاء
(s. 3)

Hamdu lillâh habs-ı zindan ehl-i hâlin hurfeti
Fakr u zillet derd u mihnet ol gürûhun izzeti

gibi beyitleri (s. 77-78), hemen her devirde söylenilebilecek umûmî sözlerdir. Malatya'nın mesiresi olan Aspozu'ya övgü yahut Keşiş dağına hitap (s. 83) gibi şiirleri de, mevzûlarının husûsiyetlerini belirtmekten uzaktır. Fakat buna karşı kendi inançlarını, kızdığı adamları veya zümreleri yerişini, hayatına âit safhaları onun şiirlerinde oldukça canlı bir tarzda bulabiliriz :

حمداً لله على ما انت ملجاؤنا ممن آتى وهو غضبان و مهلكنا

beytiyle başlayan arapça şiirinde (s. 3-4)

و ثم عيسى لعل الله ينزله ييدر مشرقنا و شمس مغربنا
أوحى الى بهذا القول لى ماك فى هذه الليلة الظلماء ملهمنا
لا تحسبوا أن ذا المصرى ذو وجل من قهر دجالكم والله ينصرنا

...

ثم الصلوة على الولى من هاشم سنى اسم نبي الله اقومنا

...

وعلمه علمنا و حكمه حكمتنا و عدله عدلنا مقامه مصرنا

beyitleriyle kendisine vahy geldiğini, Mehdi'nin bilgisinin, hükmünün, ve adlinin kendi bilgisi, hükmü ve adli olduğunu, makamının da kendi mısı, kendi şehri gönlü bulunduğunu bildiriyor.

Halk-ı âlem didiler İsâ'ya Mısırî bir zaman
Dahı bundan özge mâ avhâ didi Kur'ân bana

beytiyle (s. 7) aynı iddiâyı tekrarlıyor. Yine aynı iddiâ

Bununla bir oldu dem-i İsâ ile Mısırî
Gönlüme dahı ne gelürüm ne giderim var

beytinde de (s. 28) görülür.

Ol dilberin Mehdî adı şekkerdürür halka tadı
Mısırî çeker bu mibneti ol râhat-ı rahmân görür

beytinde (s. 33)

سوف ترى النور قبل الاقوال يهزم عيسى به اجناد غول
...
سوف ترى تربة مصرية تشق عنها أرضها بالوصول

beyitlerinde (s. 54-55) ve yine

Vallâhi Deccâl senin emeklerin hebâdır
Çalışdığın sihirle ha bir kuru anâdır
(s. 28)

Hâzret-i İsâ inüp gökten tamâm itdi zuhûr
Ger sen idrâk eylemezsen bil ki sendendir kusûr
(s. 30)

Nice bir mekr u hiyel nekbeti Deccâl nice bir
Nice bir ey dîni yok mezhebi yok dâl nice bir
(s. 31)

Eyâ Deccâl Hakk'ın takdîri bil aslâ bozulmaz
Ezel levhindeki yazı silinmez hem yuyulmaz
(s. 35)

Gele Deccâl gele gele görsem bugün neler ola
Cümleten il sana güle gele Deccâl gele gele
(s. 71-73)

Kasab elinde koyunum ya o beni ya ben onu
Cellâd elinde boyunum ya o beni ya ben onu
(s. 80)

Yakın yalınlı külhanı atın frengî temreni
Çokdan arardım ben bunu ya ben sizi ya siz beni
(s. 80)

matla'lı şiirlerinde de aynı iddia görülür. Niyâzî

Şahâdet mansıbdır âli devlet
Bize viriliser elhamdullâh

beytiyle (s. 68) şahâdetini de beklemekte olduğunu bildirir. Aşağıdaki gazelinde (s. 73) ise can ummânının coşup beden gemisini dağıtacağını, beden çürüyüp toprak altında yerle bir olacağını, beden dağının yünler gibi atılacağını dört unsurun benliğini alacağını, terkinin dağılıp gideceğini, bütün düşünce ve duygularının yeni bir sûrete bürüneceğini kimisinin nebat, kimisinin hayvan, kimisinin de insan varlığına gireceğini, o zaman istiyenin, Niyâzî'yi ancak sözlerinde bulabileceğini anlatır:

Devr idüp geldim cihâna yine bir devrân ola
Ben gidem bu ten sarâyı yıkıla vîrân ola
Cûş idüp ummân-ı ten cismîn gemisin dağıda
Yerler altında tenim toprağıla yeksân ola
Bu vücûdum dağı kalka atıla yünler gibi
Şeş cihâtım açıla bir haddi yok meydan ola
Dört yanımdan nâr u bâd u âb u hâk ide hücûm
Benleğim anlar alup bu varlığım tâlân ola
Dağıla terkîbim otuziki harf ola tamâm
Nokta-i sırrım kamunun çevherine kân ola
Cümle efkârım havâssım haşr ola bu arsada
Kalkalar hep yeniden san kim bahâristân ola
“Yavma tublâ” dır o gün her ma'ni bir sûret giyer
Kim nebât u kimi hayvân kimisi insân ola
Kabrike dostlar gelüp fikr ideler ahvâlimi
Her biri bilmekde âciz vâlih u hayrân ola
Her kim ister bu Niyâzî derdmendi ol zaman
Sözlerini okusun kim sırrına mihmân ola

Şiirde ruhtan hiç bahsedilmediği görülmektedir. Onca ruh, cesedin mânasıdır. Onca cesed müfredât âlemine iâde edilecek, ilk terkipten tamâmiyle ayrı bir hâlde zerre zerre dağılıp ayrı terkiplere dönecektir. Bu inanç ahreti dünyada bilen, ruhu cesetten ayrı saymayan tamâmiyle maddeci bir görüştür. Kanâatimize göre Niyâzî, zaman zaman çeşitli inançları benimsemiştir; tasavvuf tâbiriyle ifâde edilirse o “telvîn” den kurtulamamış bir sûfidir.

Bu bahse son verirken Viyana bozgunundan sonra 1096 (1684-1685)' da sürüldüğü Kestel'de ölen Vâni Mehmed'in vefâtı dolayısıyla de onu şiddetle yeren, sevincini gizleyemeyen bir hicviye yazdığını (s. 79) kaydedelim.

Niyâzî'nin el yazısı ile bir mecmua.

Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi kitapları kısmında nr. 1218' de Niyâzî'nin kendi el yazısıyla bir mecmua vardır. Bu mecmua Fersûde bir cild içinde 252 varaktan müteşekkil olup 12,5 X 20 eb'adındadır. İlk yaprağında "mecmua-i Şeyh Mısrî Efendi el-Merhûm, Mısrî kadda-sa'llâhu hazretlerinin hatt-ı yedleridir" yazılıdır. Mecmua Yenikapı mevlevî şeyhi Seyyid Nesîb Dede (ölm. 1126/1714)¹'nin eline geçmiş ve Nesîb Dede 1^b sayfasına güzel bir tâlik ile şunları yazmıştır:

"Bu mecmua-i latife ki cevâhir-i kelimât-ı hakkaniyye ile mâlâmâldir, tarîk-i Halvetiyye ricâinden merhûm Mısrî Efendi'nin evâil-i sülûkunda kendi dest-i hattı ile cem' eylediği nüshadır. Zamân-ı hayâtlarında rû'yet-i cemâl-i bâ-kemâllerine ârzûmend idik. Mukadder değilmiş. Ammâ ber muktezây-ı sadâkat hazret-i Bârî bu mecmuayı bize irsâl idüp hemân kendüleri ile sohbet etmiş kadar memnun eyledi.

« ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء » (٥٤/٥)

قدر مجموعة كل بلبل بي دل داند نه هر آنکو ورقی خواند معانی دانست
الحمد لله على ما أنعم الفقير الحقير خادم الفقراء المولوى الشيخ السيد يوسف نسيب
المنزوة بزواية باب الحديد فى القسطنطينية المحروسة غفرله .

Mecmua sonradan Rumeli Kadîaskeri ve ser-tabib Abdülhak Molla (ölm. 1270/1833-54)'nın eline geçmiş, o da 2^a sahifesine şu satırları kaydetmiştir:

من أعرمت ممتلكات الفقير عبد الحق سر أعباء خاصة قاضيه سكر روم حالا .

سنة ٥٩

2^a-3^b sahifelerine bizzat Mısrî 1064 (1653-54)'te evlendiğini, 1065 Ramazanının 17. günü öğle ile ikindi arasında, Fâtıma adını verdiği bir kızının doğduğunu, üç yaşında iken 1067 (1657) Ramazanının 12. günü

¹ Nesîb Dede için bk. *Osmanlı müellifleri*, II, 450-451.

vefat ettiğini, 1071 (1660) Muharreminde Sâfiye'nin doğduğunu, 48 gün sonra öldüğünü, 1078 (1668) Şâbanın 19'unda Fâtıma adlı diğer bir kızının doğduğunu, bir buçuk yaşından bir ay eksik iken 1079'da Arefe günü vefât ettiğini kaydetmiştir.

Tuhfat al- 'aşrî, Niyâzî'nin 1072'de evlendiğini, 1076'da Fâtıma'nın doğduğunu, 1092'de öldüğünü yazar. İlk aldığı kadından, istifraştan önce ayrıldığını da bildirir. Anlaşıldığına göre Mısri, üç kere evlenmiştir ve yukarıdaki kayıtlar ikinci evliliğinden olan çocuklarına âittir.

Mecmuada Niyâzî'nin yazısı ile Şeyh İlâhî (ölm. 896/1490-91)'nin *Esrâr-nâme* si, bâzı âyetler, Şemseddin-i Sivâsî (ölm. 1006/1597)'nin va'zdan önce okuduğu bir şiir, Ali Çelebi diye meşhûr İstanbul müftüsünün fıkha âit arapça bir risâlesi, Husâmî, Muhyî, Abd-i Halvetî, Merkezî, Yûnus, Usûlî, Ümmî Sinân, Ahmed Bey, Hayretî, Vehhâb-ı Ümmî, Sultan Murad, Şemsî, Haletî, Fazlî, Ahmedî, Eşrefoğlu, Sünbülî, Derviş Vâfî, Zâkîr gibi sûfî şâirlerin şiirleri, Dîvâne Mehmed Çelebi'nin¹ bir şiiri, istihâre usûlû, *Muhammediyye*'den, *Garîb-nâme*'den alınmış parçalar, bir ferâiz risâlesi, Karaman'da maktûl Şeyh Hüseyin'in bir mektubu, *Tazkirat al-avliyâ*'dan bir parça, Tasavvuf ıstılahlarına âit arapça notlar, *'Avârif al-ma'arif*'ten bâzı nakiller, Yahyâ Şîrvânî'nin *Bayan al-asrar*'ı, *Gülşen-i râz* tercümesinden bir parça, Zayn al-Din al-Hâfî'nin *Vaşayâ*'sı, kendisinin 25 şiiri, bâzı şiirlerinin ilk mısralarının ilk cüz'leri bulunmaktadır. *Esrâr-nâme* 'nin sonunda (11^b) سنة احدى وستين و الف kaydı vardır. Altında Nesîb Dede'nin yazısıyla "Bu risâle dahi Mısri merhû'mun hattıdır..." yazılıdır. Risâlede yer alan *Kaşîdat al-bur'a* tesbiinin sonunda (43^b) قد تم ١٠٥٦ فى مصرى رحمه الله kaydı mevcuttur. Buna göre mecmuanın 1061-1065 yılları arasında yer yer yazıldığı anlaşılmaktadır. Mecmuada başka bir yazı ile Ali Çelebi'nin devrân hakkındaki risâlesi, yedi yıldızın tabiatleri, Hayretî, cemâlî, Senâî, Gavsî, Hüdâyî, Azmî, Âcizî, Nâzîrî, Abdî, İyânî, Nesîmî, Kemâl-i Ümmî, Üftâde ve Devrîş'in şiirleri, bâzı yazılar, fetvâlar, Hüdâyî'nin *Nacât al-ğarik* risâlesi, *Gülşen-i vahdet*, Mevlânâ'ya atfedilen manzûm *Āfāk u anfus* risâlesi, bâzı duâlar, Rûhî'nin terkîb-i bendi, *Fuşuş* şerhinden türkçe bâzı parçalar v.s. vardır.

Bu mecmuada Mısri'ye âit olup dîvânında bulunmayan şiirler şunlardır:

Merhabâ ey peyk-i matlûb-ı celîl

Merhabâ ey gamz-ı matlûb-ı cemîl

⁹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1953, s. 466-67.

Sen tabibin nice yıldır yolunu
 Gece gündüz muntazırdır bu alil
 Geh sabâ vü geh nesîm ile sana
 Gönderem dîdim bu cânı ey halil
 İntizârım hadden aşdı ey kerîm
 Eşiğinde durmadın oldum zelil
 Cânı cânâna tiz ilet kim benim
 İntisârım çekmeye sabrım kalil
 Gel Niyâzî'nin vücûd-ı harfini
 Levh-i âlemden yed-i kabzınla sil

(38a)

Allâhu karimun ve rahimun ve kafilu
 al-Mavhibu min 'indih ve 'l-fazlu cazilu
 Ol gözleri fettân dili sengînin elinden
 'Ayni ka-ğamâmin va fu'âdi ka-fatili
 Ben âşık-ı bîçâre nice ayrıla senden
 Kalbi bika bi's-şuğdi vaşîkun va 'alilu
 Dendân-ı dehânı şeb-i zülfünde uyârır
 Ka's-şâkib-i laylen bihi nurun va dalilu
 Ey şâh-ı cihân kapın eşiğine Niyâzî
 Kad ca'a 'ala'l-vachi fakirun va Zalilu

(156b)

Mecmuada Niyâzî'nin olmayan şu tarih de var :

Târîh-i câmi-i Sultân Selîm

Câmi-i Sultan Selîm Hân bin Muhammed Hân mıdır
 Yokla bu mısırâı târih anladım çoğ olmasun

Hatmine bu câmiin tarihi mısradan çıkar (931)
 Hem çıkar târihten giru esâsı kalmasun

Dikkat ister bu muamma mislidir gâfil mebâş (925)
 Kim hesab etse bunu yanlış sanup yanılmasun

Kimin olduğu belli olmayan bu târihe Niyâzî, şu şerhi yazmış :

Şerh

Câmi-i Sultan Selîm Hân'a kılup bir tab'-ı pâk
 Bağlamış târihin anun hem dimiş anlanmasun

Bârekallâh hoş musannâ eylemiş tâ şöyle kim
 Bir dahı asla bu tarihin nazîri olmasun
 Hatminin tarihi bu mısra-ı mısra-ı esas (931)
 Bed'ine bu oldu tarih girü mısra kalmasun (925)
 Var kelâmında işâret mehâzine bunlarun
 Kim ki ahzin duymıya yanlış sanub yanılmasun
 Hatmi dokuzyüz otuzbirde esası altı yıl
 Evvel olmuş umarız tâ haşre dek yıkılmasun
 Hadd-i zâtında muammâdır bu güyâ her kişi
 Ferz-i fikrin oynadırken akli şehmât olmasun
 İ'tizar ile Niyâzî yazdı ol tarihe şerh
 Umarız nâs ekreminden özrümüzde kalmasun
 (139b)

Bilür var bu yolu candadur dost ili
 Söyler can bülbülü sendedür dost ili
 Ey dervîş-i âşık ey sâlik-i sâdik
 Bil cevâb-ı tahkîk sendedür dost ili
 Sorduk bilenlere yüzün görenlere
 Söyler var anlara sendedür dost ili
 Taşradan varılmaz bin yılda erilmaz
 Yabanda yâr olmaz sendedür dost ili
 Niyâzî der bunda uzak değil canda
 Görünmez nihanda sendedür dost ili
 (164a)

Niyâzî'nin şiiri :

Niyâzî'nin bütün şiirleri tâlimî ve tasavvufîdir. Bu yüzden onu, lâ-dînî şairlerle mukayeseye imkân yoktur. Amma meselâ hece vezni ile yazdığı manzûmelerini incelersek, onda Yûnus Emre'nin coşkunluğunu, şi'riyetini bulmamız da mümkün değildir. Yûnus'un şiirleri de tasavvufîdir; fakat Yûnus dünyadan kopmamıştır, çevresinden ayrılmamıştır, halktan kesilmemiştir, içine gömülmemiştir. Onda Türk ilinin belvermez dağları, bozbulanık selleri, gurbet acısı, gökyüzünün uçsuz bucaksız genişliği, tozan ovalar, yoz yazılar, çağlayan ırmaklar, köpüren deniz, yanan yürek, insan sevgisi ve yurt bütün husûsiyetleriyle yaşar. Niyâzî'de bu enginliği arayamayız. Meselâ en güzel şiirlerinden birindeki şu mısralar Yunus'la kıyaslanmadıkça güzeldir :

Mescid u meyhânedede hânede virânedede
 Kâbede puthânedede çağırırım dost dost
 Sular gibi çağ çağ dolaşırım dağ dağ
 Hayran bana sayr u sağ çağırırım dost dost

.....

Deryâ olunca nefes pâralanınca kafes
 Tâ kesilince bu ses çağırırım dost dost
 Gökler gibi dönerim gün gibi dolanırım
 Devr ile eğlenirim çağırırım dost dost

Bir başka şiirini yazalım :

Ey Allah'ım seni sevmek ne güzeldür ne güzeldür
 Yolunda baş ve can vermek ne güzeldür ne güzeldür
 Şol ism-i zâtını sürmek visâlin gülünü dermek
 Cemâl-i pâkini görmek ne güzeldür ne güzeldür
 Sürüp dergâhına yüzler döküp yaşı yere gözler
 Bir olsa gece gündüzler ne güzeldür ne güzeldür
 Visâlin derdine düşmek yanıp aşk odına pişmek
 Sonunda sana erişmek ne güzeldür ne güzeldür
 Niyâzi yârini bulmak yanında eylenip kalmak
 Varıp bir ile bir olmak ne güzeldür ne güzeldür

Bu şiir gerçekten de tasavvufî edebiyatımızın güzel şiirlerindedir; fakat tekrar edelim ki Yunus'la kıyaslamamak şartıyla. Hâsılı Niyâzi, şöhretini şiirinden ziyâde, hayat mâcerasına borçlu olmakla beraber, tasavvufî edebiyatımızda ihmâl de edilemeyecek orta derecede bir şâirdir.

Niyâzi'nin bir başka mecmuası ve bu mecmuaya nazaran fikirleri :

Niyâzi'nin Bursa kütüphanesinde Sultan Orhan kitapları arasında 690 numarada kayıtlı bir mecmuası daha vardır. 14×19 cm. ebâdında olan, 116 yapraktan meydana gelen ve filigranlı Venedik kağıdına yazılmış bulunan bu mecmuanın yazısı Reşid Efendi'deki mecmuanın yazısının aynı, Ortası şemseli bir cilt içinde bulunan mecmuanın üst kapağı kopmuş, ilk yaprağının üstünde ters olarak, « مجموعة كلمات قدسية »

yazısı var. « جمادى الاول ٢٢ »

Satırlar muhtelif, yazı birçok yerlerde bütün sayfayı kaplamaktadır. İlk yaprak silinmiş okunamıyor; fakat bu yapraktaki yazı da aynı yazı. 19^b-23^a da *Fî bayan tavârih al-Kur'ân* başlıklı yazı Niyâzî'nin değil. Âyetlerin üstlerinde 1083, 1089, 1087, 1088 gibi rakkamlar var; ebced hesabıyla bazı cümlelerin tutarları yazılmış. Niyâzî, bu sayfaların kenârlarına hesaplar yapmış, âyetler yazmış. 24^a'dan 33^a'ya kadar gene ayrı bir yazı. 55^a-56^a'da Sâbir'in, Âğâ-zâde Mehmed Dede'nin bir gazelini tahmisi var ki, bu da ayrı bir yazı ile yazılmış. 29^a'daki yazı da Niyâzî'nin değil. 33^a da Eşrefoğlu'nun bir şiiri var. 33^b-34^a'ya, 1026 Şevvâlinin 23. günü pek bilgisiz biri bir salavât yazmış. 38^a'ya Niyâzî'nin

Esmâ-i ilâhiyyede bihad hünerim var
Her demde semâvât-ı hurûfa seferim var

matlı şiiri yazılmış. Bu yazı ve 105. yapraktan 116^a'ya kadar olan yazılar da Niyâzî'nin değil. Bunlardan başka bütün mecmua, Niyâzî'nin elyazısı.

Bu mecmuada, Niyâzî'nin dikkati çeken yazılarını naklediyoruz.

« جمعه كجسى طوداغى ششه جك قدر زهرى ايجومه طولدوردقن صوكره هوا بر مقدار صووق اولقله اياغمه مست كيمش ايدم، بريسنى آملشلىر . قابونك آردينه بر ياش زوبه طيامشلىر . يوسف آغا ظالمدر؛ دوگننده ايكي كره طعام كوندردى . بو كيجه بو فسادلرى اتدى، قرداشمى عيدك ايكنجى گونندن برى دوشمن اتدى . گلسه بر غايتده ابي مصلحت واردر؛ اونى اتسه مرادينه تيز ايرردى . اوك صوك نى و برادرى اولدورمكدر؛ چونكه مرادى نى برادريمه اولدوردرسه برادرده قاتل اولمش اولور؛ اونى ده قصاصا اولدورسه ايكمزندنه خلاص اولوردى؛ قره باش امامك وزيرى اولوردى... » (1^b).

« بسم الله الرحمن الرحيم و به تقي و به

نستعين » و عندهم قاصرات الطرف ازراب

(۵۲/۳۸) اشدہ دوگون بو گوندرکه دخى

ار بلدك و قوجلمدوق طومرجق بملى قزلرکه

گوزلرى ناخرمه باقاز محبوبه لر سکا

سرلرني آچه، اوپوله و قوجله سنکم کسه

مآت	اسما	احاد اسما
۵۰۰	۹۷۱	۱۱۶ حرف
۱۱۰۹	۱۳۸	۲۳
۲۶۰۹	۱۱۰۹	۱۳۸

نبی کوره بلز، دکل که وصلمه ارمک دیه لر. « لم یطمشهن انس قبلهم ولا جان » (۶۶/۵۵) یعنی قرآن عظیمدن کسنک خاطرینه طلوع ایمین حقائق و اسرار قرآن سکا کندوسنی عرض ایلیه نکاح معنوی ایله که اول نکاحی الله قیمشدر اوکا؛ اونک محرمیدر؛ غیریه تاحمیدر؛ « لا یمسه الا المطهرون تنزیل من رب العالمین » (۷۹/۵۶-۸۰). زیرا شول معنالیریکه اکثر علما بله، اونلرک لدتی بونلر کی اولماز. اول معنالر باصدمه یمک کییدر و طول خاتونلر آلمق کییدر؛ بو دیدکرم بلدرجن و تازه فوزی آتی کییدر و قیز اوغلان قوجغه بکزردر؛ بو تشبیه نیم دکلدر، الله سبحانه و تعالی نیک تشبیهیدر و نکر، بونلری گورن ظاهرده اولان فزله طلاق ویروردی اگر بونلری گوریدی؛ بلکه هر نسی واریسه یغما اتدورردی؛ تاریخ لا یمسه الا به .

ذوات حرف	اسماء الله
۱۶۳۷	۱۵۷۱
۱۵۷۱	غایت اغریدر که هیچ
۳۲۰۸	ضمیمه یوقدر ... (۲۰)

۲۶۰۸ احد، موسی رئیس دیدکلری صباحدن فابو جالدی، بواشمامد، کنوردوکی شیلری صفهده یتان آدمیله کوندردم. سبت گونی کلشیدی. بو گون طقوز گوندور ایکی کمی بکلیوب اوتوررلر؛ اونلر یومشق یوز گوستیرر. بونلر کیجه و گوندوز آتش اولچورولر ... ای کافرلر، سز بی بقا یقا عین جهنم اولدم؛ الجنة حق و النار حق. مؤمنلره جنت حق، منافقلره و حمزیهلره جهنم حق. نیم « هل من مزید » (۶۰/۳۰) دین جهنم، نیم. وقتی در، یناجفدن آتسه ینه سز یاقلک؛ چابوصغ بوینوزی یولم اوستنه دک کتورمش سز؛ تا کتورک اوفورجک محله دک قوک که اسرافیل اولوب سزه بر بوینوز چالمکه دیانک اولندن بو آنه دک یتان موتی قالقلر. هله اولورم، باری شو وصیتی ینه اندیم: تحت تاتاریکدر، تحت تاتاریکدر، تحت تاتاریکدر؛ بونلرده خیر قالمشدر؛ تحت تاتاریکدر؛ بلش اولک. هر نه قدر خلافت، انمکه چالشورسکوز اولماز؛ ملک تاتاریکدر، تاتاریکدر ...

بیت

و تمت صلوة الحق تتری علی الادی ه لم ازل حلتی اهییم

بندن سلام ايلك تاتاره، الله اونلرك ايمانندن و اسلامندن خوشوددر؛ عمللر بنیده الله اصلاح ایلله. زيرا دين چوروك اولمايجه اسلام بادشاهنه دعاجی چوقدر. دين و عدالت عملده اصلاحه سبب اولور. بادشاهلره اصل لازم اولان دينده، عدالتدر. بو ايکيسی ده تاتاردن مأمولدر؛ گورشمم بلزدم؛ بن شهادت ایدرم، دينلری و مذهبلیرى صحیحدر بن اگرچه اولویم و لکن نفسم حیدر؛ بو نفس تاتاره حیات و پرور؛ ملك اونلرك اولور، سعادت اوکا که اونلره یارديم ايدنلردن بولونه « (۳) ».

« بمجنون / ۱۵۱ عیسه، عددیدر؛ عیسی عم دن جنونی نفی ایدر. الله عمیه دینسوزلری اثبات ایدروز دیرلر، استهزا ایله. بوده معلوم اولسونکه ظاهراً اللی در ذاتاً و لکن / ۱۰۶ عددیجدر. اسماء و لکن استدرآ کدر؛ سز ای، حمزه، جنونه حمل ایدرسز و لکن نادم اولورسز... « یا ایها الذین آمنوا قوا انفسکم و اهلیکم ناراً و قودها الناس و الحجارة اعدت للكافرين » (۶/۶۶) لا سیما للحمز بین الملحدین الذین هم اخبث جمیع الملل و النحل « (3^b) ».

« بو قدر توفیقات و تطبیقات الهک قدرتی و حضرت عیسانک معجزاتی و مصیبتک کرامتیدر؛ قبول ایدن مؤمندر؛ قبول ایتین حمزیدر، کافردر، مشرکدر، ملحددر، دینسوزدر « (4^b) ».

Bunu müteâkip bir parçada (6^a), bir takım müstehcen kelimeleri de ihtiva eden kısım gelmektedir. Bu kısımda kendisinin bir gemide bulunduğu öldüğü haberinin götürülmesinin istendiği anlatılmaktadır. Bundan sonra da şu parça gelir:

« ۲۶۱۵ احد گونی خاطریمه بو گلیدی: بروسیه گلدوگمدن صوکرآ جمله بروسنک کرسی شیخلری جمع اولوب اتفاق ایله بزه بر کاغد یازمشدر، دیمشدر که: بنم أفندم خوش گلیدیگوز، صفا گلیدیگوز و لکن اگر بو شهرده تمکن ایتمک مرادیکوز ایسه خلوتی طریقی ترک ائدوگدن ماعدا دائم کرسیده اونلره دخل و انکار اوزره اولورسکوز... حصار حامتک امامی ایله گوندرمشدر. بزده مکتوبی اوقویجه احقعلق اتمش ایز. بن بو طریقتن نه ضرر گوردمکه... « (6^b) ».

(Bu son satırlarda “Hisar Câmiinin imamı ile” sözünün üstünü çizmiş, yanına “Sarı İmam derlerdi, hata etmişim {Câmi imamı dedükte” cümlesini yazmış)

« یوم ثلاثه بعد صلوٰۃ العصر جماعت طاغورکن وحی اولندم؛ بقرار اولوب حکیم چاغردم حکیم افندی دیبور؛ طشره قبوده طور دیلر. یانلرینه واردم بو آتی او قودم... و بن ال عثمانک پنجسنه گیرلی طوقز یلدر. هر شهر حرم گلدیکه عنایمی زیاده ایدرلردی. انهمه و کتاب اللهه مخالفه بولنسون دیو. اشته ینه شهر حرم گلدی؛ یارین انشاء الله ذی القعدة تک ابتداسی اولوق گرك. سب سزکده معلومکن اولسون. گورک نیم بنه آهم ایسم زیاده اولورسه حمزیه تک کفره و فخره اولدینی اثبات اولمش اولور. اگر بر مقدار تنفس ایدرسم بیلک انصافه گلمشدر. مشتدمی اولور، بندن بیلک. حمزیه تک احوالی اوزاقدن اوزاعه بلنمز. بن اونلرک حبسندیم، بی گوزلک دیدم و بعد الفاتحه بیرمه گلدیم... » (7^b)

« اربعا گونی فیوضی چلی تک مجموعه سنه « درویش اولان عاشق گرك » الهیسنی یازدم و براز نصایح یازدم خمیس گونی ۲۶۱۹ جنکانی گوندرمشلر؛ دیک دو گوردیلر. پنجره دن چاغردم، مقدما طبین یرتمش ایدم. اون ایکی باره ویردم، حلال اتدوردم » (7^b).

« ۲۶۱۱ اربعا گون سلیمان باشانک گمیسنده بر خلوقی درویشی گلدی... حتی شمعی سزک گمیده اولان فیوضی نیم سبمله نفی اولمشدر. خنکارک پیش آلتون طباعی سرقه اولمش اکا اسناد اتمشدر. طباقلر بنده در، بن سرفه ایدم، گلسونلر بگا یایشونلر؛ طباقلرینی یتاغم واردر، بولایم دیدم. نیم عیالنه پیش کسه اهانت ایدیلر بری طباقدر، بری حکیم، بری کاتبلر دیمش ایشم. بو خری بونده کر سیده بر ائین گون آگدم... کاتب بونده بر گون دیر که: بر زمان کوپرلی زاده تک ایچ اوغلانی ایدم، صدرا خنکار یا کئنده اولدم دیر. دیدم که: اللهی سورسک طوغری سویله، شیمدی خنکار حمزیه دگلمیدر؛ گولدی، دیر که: ای أفندی، شیمدی حمزیه اولمادق کیم واردر؛ آنجاق ایکی کیسه. بری کوپرولو زاده پک دینداردر دیر. دینسوزلرک بیوکیدر دیدم. بری ده وانی در دیر؛ رئیس الحمزین و الملحدین اودر دیدم... » (8^{a,b}) « طباقلر کاتبه در؛ فیوضی دردمندک صوحی یوقدر، ... خاطرینی آله السونلر، عذر گتیرسینلر. »

« حمزیه کفره و فخره سنه رغماً یازدم که جمیع انبیا و اولیا جمله مخلوقات ایله صلح

اولورلر . اما حمزیه ایله ضدیتلری داتیه اولمق ایله ایدی ، اونلر ایله صلح اولمازلر
دیدم ... « (9^a)

Bostancı-başın'nın kendisini habsettiğini bildirdikten sonra şunları yazıyor :

« ۲۶۲۲ احد گونی حیة عظیمه آفتدقلرنی ، آکوب خنکارک حمزیه اولدیفنی عیان
و بیان اولدیفنی یازدم . بر قاج وجهله احد گوننده یازمش ایدم ، اول اجمال ایدی .
بو کره مفصلاً یازدم . بو گونلرده یازیلانلرک تفصیلی فیوضی افندیتمک مجموعه سنده در ،

Minber üstünde yattığını, gece yarısına kadar uyutmadıklarını, sonra ölü gibi uyuduğunu, sülüs-ü ahîrde uyandığını, kaftanının ceb-
lerini, ceblerindeki kağıtları karıştırdıklarını gördüğünü, tası zehirledik-
lerini kaydediyor ve “dört kere zehirlediler” diyor (9^a).

2626 hamîs günü bir mezar kazmışlar; Hasan Çelebi'nin oğlunun-
muş. Gömmüşler; bir koyun derisi göndermişler, şurada dursun demiş-
ler. Birisi de bir bardak su getirmiş, şunu oku demiş; diyor ki:

« ای شیاطین علمهم لعنة الله اجمعین ، خیال بازلفی قوک ، هان میدانه گلک . بنم
دریم جو قودن صویولدی ، بن شیمدی روح مجردم . ایناتمازسکوز گلک ، صویک ،
گورک . دخی بنده اولومییم ، دیری مییم ، ارمییم ، عورت مییم ، تمام بیلمزم .
طوقونمایحه بللی اولماز ... »

Aynı yaprakta “Fakîr binyirmiyedinci senesinde dünyaya gelmi-
şim” diye doğum yılını kaydediyor (9^b).

Karabaş'ın kendisi ile alay ettiğini bildiriyor ve “Kur'ân'ı vahy eden
Allah vahy eyledi, tevârih ellerünüzde; bakınız hilâfı var mı?” diyor
(10^a).

« ای دینسوز ، سن آل عثمان اولایدک بو قدر توارینخی آیغه صالملاز ایدک .
سلطان سلیمان بر کیمسه بر قصیده التمش ، اللی یدی تارینخی وار ایچنده حروف بی
نقط اوایل ابیاتده اولان حرف اسمنه معنای اوآخرنده اولان تحتہ گچدوگنه تاریخ
دوشمش ؛ ایچنده بر آیت یوق ، جمله صنایع عجم . اون بیک آلتون ورمش ، بو
آلتون بوکا شی قلیلدر ، سفر اوزرندییم ، معذور دوت دتمش . ای ظالم ، بو توارینخی
اونلر گوریدی باغیریلری گوریدی ایچومه بر بیتمن دخی صالاردی ، یوقسه وارک
شونی قتل ایدک فورتارک می دیردی ؟ ... »

13^a-14^a'da Karabaş'a çatıyor. Mısri'nin ilâhiyâtında yanlış var, onları müzâkere etmek isterim, diye halifelerinden birini yollamış "Sabah-tan duhâya dek içümdeki yılanların zehrinden başımda değirmenler döner, kulaklarım güm güm gümler, ziyâde şaşkın düşerim; şimdi mâniim var" demiş. Karabaş'ın "İsâ benim" dediğini, adam öldürmek, çiçek çıkartmak, sıtma, taûn ve türlü hastalıklarla öldürmek benim elimden gelir diye iddiada bulunduğunu söylüyor ve "Ya belli Deccâl ol, ya belli İsa ol" diyor. 15^a'da kendisine vahy geldiğini «الم تر الى ربك كيف مد الظل...» (XXV, 45) âyetinde Rab'den murad padişah, zilden murad da anası olduğunu söylüyor.

Hamzevilerin imanın şartlarını inkâr ettiklerini iddia ediyor (16^a). 17^a'da, uyurken et tasının içine bel büken zehri koyduklarını, bütün bunları Karabaş'ın yaptırdığını söylüyor. 18^b'de İbn 'Arabi, *Futūḥat*'ın beşyüz elli vedinci babında, kendisinin hâlini yazdığını, "Bu kimse kendi hâlinin tafsilini isterse 'Anka' nâm bir kitabımız vardır, onunla Mehdî'nin ahvâli için te'lif edilmiştir, ona baksın der" sözleriyle *Futūḥat* ve *al-'Ankā al-muğrib*'de adının ve ahvâlinin yazılı olduğunu söylüyor.

« ۲۵۰۶ او بعا سوال : ای مصری ، سن پیغامبر دیرسک ، پیغمبر توك قنغیسی سنک کی شتم ایتدی ؟ جمع ارازلك شنومی سنده حتم اولمش . جواب : سار انبیا نیم اولادمدر ، بن ايم ، اونلر بربرینه اخوتدر . تنکم پیغمبر علیه السلام بووردی : الانبیاء کلهم بنو العائت و انا اولیهم بعیسی ای اقربهم . جمله سنک اناسی حوادر ، بن حوایی تصرفدن خبر ویریرم . اوندره جاثر دگندر ، بئنا جاثردر ... » (34^b)

Bir Pazar günü Kâbe'ye gidecek bir araba geldiğini yazıp diyor ki: "Şimdi Kâbe her sabah ve akşam benim topuklarımı tavaf eder, ayağıma yüz sürer, ey dinsizler, ey mürtedler, benim Kâbe'ye ihtiyacım kalmadı.." (aynı).

35^b - 36^a'da cifrlle meşgûliyeti görülüyor. 36^a'da Hz. Ali hakkında "Velhâsıl Ali'ye eğer Muâviye gözüyle bakarsak Ali kadarı, Ali kadarı dersin; eğer Ali'yi görebilirsen dilin sallallâhu derken kalbin celle'l-lâhu der" diyor.

« اقنوم اول مظهری که عیسی در قره باشدر ، اقنوم ثانینک مظهری که مهدی در قره باشک بیوک اوغلیدر ؛ اقنوم ثالث مظهری که رأیت ربی فی صورة أمرد قططدر ، قره باشک کوچوک اوغلیدر . نیم بونلرک برنده علاقه یوقدر . بن اولورسه م آخر سوزم بودر و السلام علی من اتبع الهدی » (38^a).

« بو کره بو سوردن غیرى وصیم یوقدر : عیسی شیخدر . مهدی ابن کبیریدر .
الله کنج اوغلیندر . ان الله ثالث ثلثه بودر ، « (38^b) .

« ۲۵۱۹ صباح اگر اولومی بولورلرسه بویوکلردن بر سوزی کچر کسه بولنورسه
وصیم اولسون : قارغی بارسونتر ، ایچومده کی یلانری چیقارسونتر ، صدق و کذب
معلوم اولسون ؛ هم صایسونتر ، بن عددنی بلزم ؛ دوستلره معلوم اولسون . بونیده
سویلزدیم ، وهیتسنز اولیهیم دیو سویلردیم ، « (38^b) .

« ۲۵۲۴ یوم اجدده ینه یوزمی و طوظقیریمی ، و جام اوینی شیش بلزم . توانده
گوزهدوب طوزان ینه طوزانی چالمغه باش-لادی : گوزلر که نه شکل حرکت ایدرم
و دیکلر که نه سویلردیم ... ، « (41^b)

« بسم الله الرحمن الرحيم ، الحمد لله الذي ازل على وجهه يجربل الذي ازله على
جميع انبيائه و رساله بعد انتظار ساعة بملائكة لا تعد ولا تحصى « من بين يديه
و من خلفه رسداً ، « (۷۲/۲۷) ، ثم قال لي بلسان تركي : الله سكا سلام ايدر يا رسول الله
و بيورديكه مربع معهود اوزره صكره يازيلن تاريخ ايكي سيك درت يوز قرق آلتیده
فالش ایدی ... ، « (42^b)

Bundan sonra Cifre âit bir takım hesaplar kaydeder.

45^b'de *Kaşıdat al-bur'a* yi tesbünden bahseder. 47^a'da 1070 yılı Mu-
harreminin 20. gecesini Hz. Peygamber'i rüyâda gördüğünü yazar.

« عاجزم ، قادر دگلم . ها اولنجه چکمدن غیرى چارم بوق . هر گون عنرااییلی
گوزلرم ، گلمز . گلنجه هر نه حال ایسه چکمدن غیرى بر اولوم گوسترسک ،
اولهیم . هم جاهلم ، هم فاسقم ، هم مفسدم ، هم آحق و ایتیم ، هم مرکب ، هم
کوپک ، هم کدی ، هم طوکرم ؛ هر نه اولورسه هم اولایم ، آنجق حمزیه اولمقدن
الله صغرم . ، « (48^b)

« شمعی مصری به صورسه نر ، سنک قاتکده جسمانی لذتلرده نه شی غایت الذدر
دیو ، جواب : ایکی شی یاغنه شمعی حالدده زیاده ائندر : بری آه اتمک ، بری
دخی گروب یوریلوب اوتورمه . زیرا ایچومده کی آتش آه استر زیاده نفس برودت
ایله دیکلندورر ، برده آتش گردورور ، بدنک طاقتی یوق ایکن حرارت غالب گورر ؛

کرهاً بالاضطرار گزر؛ بیطاعت اولوب اوتورنجه بر مقدار دیکلنور؛ اما زیاده لذندر، طایمان بلز. سؤال اتسلر که روحانی لذتلردن قنغیسی غایت الذدر؛ جواب: ایکی شیدر. بری طنوع توارخیمدر. بریده وحی الهی در کی سن طالب دکل ایکن نیجه زمان آریوب بولامادوغک شی سکا وحی ایده. بولذت بیک محبوبک حسنغ و هر برینه بیک کره بر هوانده سحوق اتسلر، بر معجون اتسلر، اول دخی بر لقمه اولسه، صاحبنی بیک ییا، مست اتسه وحیک لذتنک چاشنی سنی بولاماز...» (50^b)

« بین الصلابین ده وحی اولندم که... » (52^b)

« ۲۵۴۷ یومنا الحمدیس ای مصری، سنک اعتقادو کده شمیدی رؤسای خلاق حمزیه در سنک والله و بالله و تالله قسملر کده مخاطبک اونلردر. یا حمزیه نک بو وجهله قسمه اعتقادلری یوقدر، یا سن کیمی ایناندوریم دیرسک جواب ایکی وجهله در: بری حمزیه اولمیانک قسمنه اینانورلر. بری ده بودر که بنم مرادم ای ظالملر، بنی حمزیه اولدی صائمک دیمکدر. زیرا دیلنه قسم الان، بو عصرده حمزیه اولمادوغنه دلالت ایدر؛ حمزیه قسم ایدر تقیه و سترأ؛ ایکیده، اوچده معلوم اولور. بر سؤال ده مصری نک حمزیه واریا، بو طائفه بری، مابیننده قسم لازم گلن یرلرده بر برنی عیبا نه ایله ایناندورورلر اولا؛ زیرا بونلردن بر شییه اعتقاد سلب اولمشدر. سرلرینه واقف اولمیان صورتا ایناندورمق ایچون قسم ایدرلر؛ مخاطبنی ایناندورورلر؛ اما بر برنی نه ایله ایناندورورلر اولا؛ اگر دیرلرسه بز دایم بر بریمز ایله بارشغز، بو سوز جهلدر. زیرا اسماء قلوب متقابله در؛ البته مقاومت و خصومت بالکلیه رفع اولماز؛ اولورسه نقصانه دلالت ایدر. کامل انسان اودر که عالمده هر نه وار، اونده موجود اولا. بونلر ایسه مکمل. آنجق بو عالمده بز دیرلر. بو، کسندیلریده، بیلورلرسه بر عذاب الیمدر که مثلی یوقدر. » (54^a)

61^a'da Sultan İbrahim, Sultan Mehmed ve Şehzâde Mustafa aleyhinde bâzı sözler yazdıktan sonra bunların Hamzîye'den olduklarını iddia eder 62^a-80^b sayfalarında Hamzîye hakkında ağır sözler sarfeder, Karabaş'a çatar ve sonra şöyle der :

« اگر دخی امیدیکوز وار ایسه خواه و ناخواه بز سی حمزیه ایدروز دیو هیچ ایشیدلش می اینبیادن بریسی حمزیه مندهنه دوندوگنی؟ » (80^b)

82^a'dan itibaren 89^b'ye kadar Niyâzi'nin bâzı şiirleri var; her birinin ne vakit ve hangi tarihte söylendiği cifirle kayıtlı.

85^a'da :

Erimiz erdir pîrimiz pîrdir
Karamız nurdur pîrimiz Tûr'dur

matlaı ile başlayan ve

Mısrî'nin dinde izzeti zinde
Cümle millette Hamzavî hordur

beyitiyle biten şiiri vardır (krş. *Dîvân*, s. 30). Son beytin

Mısrî'nin bunda izzeti zinde
Dinler içinde Hamzevî hordur

tarzında da olabileceği kenâra kaydedilmiş ve « طلوع يوم السبت و المدد في »
« ٢١٢٤ kaydı ilâve edilmiş.

“Ey müslümanlar nice ideyüm? her ne kadar ketm ile tekayyüt ettim ise, vahy-i ilâhî beni hâlîme komayup ifşâ ettiriyor...” (94^a).

104^b'de *Mavâ'id al-irfân*'dan bahsediyor; diyor ki “ve ol risâlenin ismi *Mavâ'id al-irfân va 'avâ'id al-ihsân* dır; 58 *mâ'ida*'dir. 57 yaşımda başladım; 58 yaşımızda, 58 de kaldı ve ol risâleyi böyle ilhâm olundum idi ki, asla bir kitaba bakup bir şey yazmayam, ya gecede ya gündüzde vâridât-i ilâhî geldikçe onu yazam; gayri bir şey yazmayam. Bir sene tamam oluncaya dek ol kadar şey yazmak müyesser oldu vâridâtтан; bir vâizin sermâyesidir; arabîdir; lâkin ibâretinde habt u halelden hâli değildir, ama fehvâ doğrudur; bizim iki hâlimizde ulemâ hayrettedirler, biri imlâda olan hatâda, biri istimâlâtta olan hatâda...”

Gerçekten de Niyâzi'nin yazılarında yer yer imlâ hatâları olduğu gibi, cümle terkiplerinde, kelime kullanışlarında da yanlışlar vardır.

105^b'de bir tâifenin amelîne değil, ilmîne kanarak “Hak din sanup kabul etmiş idim; elhamdulillahî teâlâ inâyet-i ilâhiyye yetişip tarttı, bu fakiri ol çamurdan çıkardı... dokuz yıldır yanarım, dahi halâs umarım. Bin seksen üç tarihinden beri yanarım; bu şevvâlin ibtidâsında dokuz sene tamam oldu, onuncuya geçti. Cânım da berk imiş, ölüp kurtulamadım” diyor.

Mecmuadan aldığımız dikkati çeken yerlerde *Kaşidat al-bur'a*'yi tesbiinden, izni olmadıkça Şehzâde Mustafa'nın tahta geçmeyeceğinden, Vâni'den ve Karabaş Aliyyü'l-Etval'den bahsettiğine ve son aldığımız kısımda 1083'ten beri elemeler çektiğinden, 9 yıl tamamlanıp 10. yıla girdiğinden bahsettiğine göre, bu yazıları Rodos'a nefyinden, yani 1083 (1672)'ten sonra yazmağa başlamıştır. Vâni 1096 (1685)'da, Karabaş

1097 (1686)'de vefât etmiştir; bunların vefâtlarından bahsedilmediğine göre mecmuadaki yazıların mühim bir kısmı bu yıllardan evvele âittir. 1083'ten itibâren 10. yıla girdiğini yazdığına göre de 1093'te mecmua, Niyâzî'nin elindeydi. Sultan Mustafa 1106 (1695)'da yani Niyâzî'nin ölümünden bir yıl sonra tahta çıkmıştır. 6^a'da, "Sultan Mehmed merhum olalı bu 714 gündür" diyor ki bu hesaba göre bu kayıt 1151 (1689)'de düşürülmüştür. *Mavâ'id al-irfan*'ın 58. *mâide*'sini 58 yaşında bitirdiğini de kaydediyor. Halbuki *Mavâ'id al-irfan* 71 *mâide*'dir ve son *mâide*'yi yazdıktan sonra Niyâzî vefât etmiştir. Anlaşıyor ki mecmua, Niyâzî'nin Limni'ye ikinci nefyinde de yanındadır ve ölümüne dek bu mecmuadaki yazıları yazmıştır, yazılarda bir tertip yoktur. Aklına geleni rastgele bir yaprağa yazmış, bu arada bilhassa son devrelerdeki ruhî hâletlerini kaydetmiştir.

Bütün bu yazılardan edindiğimiz bilgiler şunlardır: Niyâzî'de birkaç fikr-i sâbit vardır :

1. Kendisine zehir verildiğini, suyuna yılan akıtıldığını, zehir katıldığını, karnında yılanlar bulunduğunu sanıyor. Hatta bu yılanların bulunduğu herkesçe bilinmesi, kaç tane olduğunun sayılması için ölümünden sonra karnının yarılmasını vasiyet ediyor.

2. Padişahın, büyüklerin, memurların kendisini, dâvasının bâtil olduğunu isbat etmek için kötü çâreler aradıklarını sanmakta, bunun ve dâimi bir ölüm korkusunun içinde bulunmaktadır.

3. Osman oğulları hânedânına düşmandır. Padişahların, şehzâdelerin yahûdî olduklarını, hamzevî olduklarını, tahtın mutlaka Tatar'a, Kırım hânedânına verilmesi lüzûmunu tekrarlayıp duruyor.

4. Hamzevîlerin de can düşmanıdır. Tasavvufu hiç benimsememiş olan bütün tarikatlara, düşman olan Vâni'yi, Osmanoğullarını, Köprülülere, bütün büyükleri hamzevî sanmaktadır.

5. Halvetî Karabaş Ali'nin de şiddetle aleyhindedir. Niyâzî'ye göre Karabaş, İsa olduğunu iddiâ ve kendisi, büyük oğlu ile küçük oğlu, bir ekânîm-i selâse teşkil ediyorlardı. Karâbaş, Mısri'nin dâima aleyhinde olup ilâhilerinde yanlışlar bulunduğunu söylemiş, hattâ bunun için Limni'ye adam bile göndermiştir.

6. Mısrî hâtemü'l-vilâyedir; tasarrufa kudreti vardır; dilediğini yapabilir.

7. İmam Hasan ve Hüseyin onca iki peygamberdir ve peygamberlikleri, cedlerinin hâtemü'l-enbiyâ olmasını münâfi değildir.

8. Kendisi de peygamberdir; kendisine vahy gelmekte, kendi başına gelecekler ve ileride olacak şeylere dâir bilgiler, Niyâzî'ye vahy edilmektedir. Peygamberlere olduğu gibi ona da Cebrâil gelmektedir ve

“Yâ Resûlallah, Allah sana selâm ediyor” diye türkçe söylemekte, âyetleri tevil ve tefsir etmekte, emirler getirmektedir.

9. Mısırî, cifre ibtilâ derecesinde düşkündür. Kendisinin *Futūhat*’ta, *al-‘Anka’ al-muğrib*’de anıldığını da sanmakta, İsa ve Mehdî olduğunu da yeri geldikçe iddiâ etmektedir.

Zehirlendiği, öldürüleceği hakkındaki vehimlerinin, sebebini şiddetle aleyhinde bulunulması, üç kere sürülmesiyle izah edebiliriz. Osmanoğullarına düşmanlığı da bununla ilgilidir.

Karabaş’la arasının açık olmasına gelince :

Aliyyu’l-Etval ve Karabaş-ı Velî diye tanınan, Arapkırlı bir halvetî şeyhi olup, 1097’de hactan dönerken Mısır’a yakın Gıylan’da vefât eden (*Osmanlı Müellifleri*, I, 148-149) bu zat da biraz Mısır’ı andırır: İbn ‘Arabi, *al-Futūhāt al-mavşilīya*’sinde « بعد النبي المصطفى الأعظم » « بعد النبي المصطفى الأعظم » demiş. Karabaş’ın iddiâsına göre, güya onun hilâfetine غم sürülmesine, ömrüne, ebced hesabıyla işaretmiş; الاكرم de halifelerinin sayısını gösteriyormuş.

Millet Kütüphanesinde (nr. 742) bulunan ve başında “Tağtekürî’de kitabhânemize tarihtir” kaydiyle; kütüphanesine 1126 yılını (1714) gösteren كتابخانه من تاريخه muhtevi bir kıt’a yazan Hakkı adlı birine âit bir mecmua var. Bu mecmuadan, Karabaş ve Mısırî hakkındaki şu satırları aynen yazıyoruz :

“Bizim zamanımızda Üsküdar’da Karabaş Ali efendi demekle meşhur bir şeyh-i gavî ve mülhid-i kavî zuhur edip Sultan Mehmed-i Râbiin haremünde bazı hüddâmını idlâl ve hâricde dahi bihesab kimse-leri izlâl (*izlal*) edüp te’lif ettiği risâle-i türkiyyesinde, herkeste fındık kadar tanrı vardır, demiş. Bu kelâmın şuyûundan sonra, ulemâ-i İstanbul katline müşâvere etmişlerken, ol asırda şeyhu’l-islâm bulunan Ali Efendi, şeyhzâde geçinmek ile anın dahi ilhâdından nâşi kâil-i mezbûrun himâyesinde olup nefy-i beled etmek ile iktifâ eyledi; velâkin vâcip olan katl idi. Zira lafz-ı kabîh-i mezkûr ehl-i şer’ ve erbâb-ı hakâik katında bâtil ve menfurdur; şol mânâdan ki fındık tasrihi, cüziyyet ihâm eder; zât-ı Bâri ise tecezzî kabûl etmez ve anın murâdı hisse mânâsı olsa dahi merduddur. Yâni hisse ki nev’in tamâm-ı hakikatidir; meselâ hayvân-ı nâtik, efrâd-ı nev-i insana göre tamâm-ı hakîkattir; bunda dahi mahzur budur ki mânâ-yi mezkûr, mezheb-i vucûdiyi ihâm eder ki küllînin vucûdu cüz’î zımnında mütehakkak olduğu gibi Hakkın vucûdu dahi mahlûkun vucûdu zımnında mütehakkak olup vucûd-i mahlûkun helâkiyle vucûd-i ilâhi dahi zâil olmak lazım değildir; hâşâ. Maahâzâ « الآن على ما عليه » vârid olmuş ve lafz-ı nebevîden mertebe-i amâ

sudur bulmuştur ve tenzilde gelür: « كل شيء هالك الا وجهه »; yâni vech-i ilâhi bâki ve mâadâsı fânidir. Eğer vucûd-i ilâhî كل شيء zımında mütehakkak olaydı istisnâ-i mezkûr sahîh olamazdı. Pes kelâm-i mezbûr te'vîl dahi olursa mesmû değildir ve te'vîli nedir? demek dahi hatâ-i fâhiştir. Maahâzâ kâil-i mestûr huzûr-u ulemâda te'vîle tasaddî edemeyüp mebhût kalmış ve « المؤول لا يكفر » derecesine vusûlden âciz olmuştur. Elhâsıl kelâmî ve te'vîle kadir olsa dahi te'vîli bâtıldır; zirâ bir kimse, hâşa, «ben kâfirim» dese «ekinciyim» mânâsına gûş olunmaz. Zira lafz-ı kâfir örfte imânı olmayanda müstâmeldir. Örf ki hakikat iken lûgat-i mehcûreye udûlun mânâsı kalmaz ve bizim zamanımızda yine Bursa'da şeyh Mısri namında bir müfsid zuhur edüp nübüvvet-i Haseneyn'e kâil olup nice bin âdemi derece-i ilhâda ve belki mertebe-i küfre erişirdikte Şam'da bâzı ehl-i ilhâd te'vil hususunda risâle yazup Bursa'ya irsâl etmiştir; bu dahi ke'l-evvel bâtıldır. Zira evliyâda nübüvvet-i örfiyye olmaz ve icmâ-ı ümmeti harkı ve belki nass-ı sarîhi nefyi müstelzim olan ibâret isgâ olunmaz; gerek anda te'vil ola ve gerek olmaya. Zira te'vil-i zaîf ile te'vil olursa bile ifsâd fi'l-arz hâsıl olur ve küfür ve iman birbirine tedâhul bulur. Ve bir kimse ihtilâl-i âleme bâis ve akâid-i nâsı ifsâda sebep olup bid'at-i fâhişesine dâî olsa tesvil ve tezvîrine nazar olunmayıp katlonulur. Nitekim emr-i dâvâ-yı nübüvvet iki sene müstemir olduktan sonra şeyhulislâm Tiryâki Feyzullah Efendi şeyh Mısri'nin katline fetvâ verip Limye'de mesmûmen intikal-i dâru'l-cezâ eyledi ve bu asır ehlinin ihtilâl-ı dîni şol dereceye geldi ki mezbûr Karabaş ve şeyh Mısri'nin ilâ hâze'l-ân etbâına ruhsat verüp hâlleri üzere terk etmişlerdir ve bunlardan sonra dahi eşrât-ı sâatten olan nice Deccâller zuhûr edüp herbiri zen-i dünyâyı kendine tezvîc için hîle ve mekri tervîc etmektedir. Binâen alâ hâzâ, hâlâ et-râf-ı bilâdda olan küffâr ve eşrâr istilâ-i tâm ve hücum-u âm üzeredir. Hakki"

Kim olduğunu bilemediğimiz, ancak 1126'da sağ olduğuna göre Karabaş'la ve Mısri-i Niyâzi ile çağdaş bulunduğunu anladığımız Hakki'nın, sözleri şeriat bakımından tamâmile doğrudur; ancak Mısri'nin Limni'de zehirlenerek öldürüldüğü, başka bir kaynakta böyle bir kayıt olmadığına göre, herhalde bir söylentinin yankısı olmalıdır.

Mısri, mecmuada Karabaş'ın şiddetle aleyhindedir. Bunda Karabaş'ın, Muhy al-Din b. 'Arabi tarafından, *al-Futûhat al-mavşiliya* 'de anıldığını iddiâ etmesinin de büyük bir dahli vardır. Mısri-i Niyâzi de buna karşılık, İbn 'Arabi'nin, kendisini *al-Anka* ' *al-muğrib* 'inde,

« و هو من العجم لا من العرب آدم ای اسم اللون اصهب اقرب في المطول منه »

الى القصر كأنه البدر الأزهر اسمه عبدالله و هو اسم كل عبدالله ... مرضى القول مشكور الفعل وهذا هو فاعلم عيسى بن مريم عليه السلام فالتحق باصحابه و تميز في اترابه. و التجمت القرون بظهور سر المصون ... »

diye andığını iddiâ etmekte ve Mustafa Paşa'ya, Belgrad'a gönderdiği mektubun sonunda bunu zikrettikten sonra, « فانظروا شهادة العتقاء في حقه » « فانظروا شهادة العتقاء في حقه » Ankâ'nın şehâdetiyle Mısri, *marzi al-kavl ve moşkur al-fi'l*'dir; kavm-i Vâni katında münker olduğu gam değildir; zira onlar âdem değillerdi, Yezidlerdir, leanehumullâhu teâlâ' demektedir. Safâi ise *Tezkire*'sinde İbn 'Arabi'nin *al-Anka' al-muğrib*'de, « ساقى رجل من هذه الطريقة العلية كان اسمه موافقا لاسمنا » dediğini kaydetmektedir (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. TY 3215, s. 314-316).

Bu çeşit iddiâlara, sûfilerde dâima rastlanır. Meselâ Rûşenî'nin ve Gülşenî'nin zuhûrunu da, Mevlânâ'nın müjdelediği, hatta Mevlânâ'nın şiiri tahrif edilerek gülşeniler tarafından söylene gelmiştir (bk. *Mevlânâ dan sonra Mevlevîlik*, s. 325, not 156, 157, 158). Bâtını mezheplerde ve bâtinîlikle beslenip gelişen yollarda, meselâ Bahâîlerde de bu çeşit uydurmalar vardır (*aynı eser*, s. 324, not 155).

Hamzevilerle düşmanlığına gelince :

XVI. yüzyılda Hamza Bâli'nin çevresinde toplanan ve ondan sonra da "Hamzevi" adıyla anılan Bayrâmî melâmîleri, melâmeti tam mânâsı ile temsil eden kişilerdi. Bunlar tarikat erbâbının tekke, esmâ ile sülûk, evrad, husûsî kisse ve kendilerine âit âyinlerle, törelerle halktan ve diğer tarikatlerden uzaklaşmış, vakıfla geçim esaslarını kabul etmemiş, tasavvuf ehlinden ayrılmışlardır. Vahdeti, bir zevk, bir şuhûd ve tahakkuk olarak kabul etmişler; her zaman bir kişiyi muktedâ tanıyıp ona bağlılıkla, aşk ve cezbe ile yol alınacağını, tarikatın, şeriatle hakikat arasında bir berzah olduğu kanâatini gütmüşlerdir. Tarikatlere, bu inançla "Turuku berzahıyye" demişler, geçim hususunda da çalışmayı esas tutmuşlardır. (bk. A. Gölpınarlı *Mevlânâ Celâleddîn*, üçüncü baskı, İstanbul, 1959, s. 140-152). Niyâzî ise, kendisinin, hâtemu'levliyâ olduğunu, hatta daha da ileri giderek peygamberliğini iddiâ ediyor, kendisinden başkasını tanıımıyordu. Tarikatlere bile ehemmiyet vermeyen Hamzeviler, elbette Niyâzî'yi hoş göremezlerdi. Ancak Niyâzî'nin bir aralık Hamzevilerle müsbet münâsebeti olduğunu da biliyoruz. Meselâ en yakını olan ve Limni'de kendisiyle beraber bulunan Kavala şeyhi Mustafa'nın elyazısıyla yazılmış fâtiha tefsirinin sonunda şöyle bir fetvâsı var :

“Bu fetvâyı müftüye götürsünler, sahîh ise imzâ edüp sultan Muhammed’e versünler; ziyâde ihsâna mazhar olmak mukarrerdir. ^{كتبه} الفقير محمد المصرى المروف.

Suâl: Mısırî’yi Sultan Muhammed Hamzevîlere cebren tasarruf ettirirse cemi-i dâvâsı bâtil olur mu, olmaz mı? Zira Allahu teâlâ’nın rûh-i kudsîsi ile koydum derken tasarruf olunursa lâhût-i İsa’ya nâsut olabilir mi?

el-Cevâb: Tasarrufa kâdir olurlarsa bâtildir; Hamzevîler mezhebi haktır. ^{كتبه المصرى فى الرابع عشر من سببان}

Burada adı geçen Sultan Mehmed, IV. Sultan Mehmed (1058-1099/1848-1687)’tir. Şu hâlde bu yazı da, saltanatı sırasında yazılmıştır. Niyâzî, mecmuasında “bir tâifenin ameline değil, ilmine kanarak” arasına katıldığını sonra onlardan kurtulduğunu yazıyor ki, bunu aynen kaydetmiştik. Bizce Niyâzî’nin, aralarına girdiği tâife, kendilerine de “tâife” diyen Hamzevîlerdir. Sonradan Mısırî, iddiâlarını kabul etmeyen, belki de rûhî hâletlerini anlayıp içlerinden atılan bu tâifeye, yâni Hamzevîlere şiddetle düşman olmuştur. Onların dinsiz, imansız olduğunu söyleyerek, olmadık şeyleri onlara isnad edecek kadar da bu düşmanlıkta ileri gitmiştir. Bir şiirinde

Cümle millette hamzevî hordur

diye onları yermiş, birçok yazısında, haklarında akıl ve insafın kabul etmiyeceği şeyleri söylemiş, onlara uluorta sövmüştür. Hatta Lâlîzâde Seyyid Abdülbâkî (1159 h./1746), *Sergüzeşt-i Melâmiyye*’inde, “emr-i garibdir ki ehl-ı hak geçinen nâdânlar, Hamzevîlerdir, dördüncü esmâda kalmışlardır ve nâkıs olmalarıyla ilhâda düşmüşlerdir, deyü gûne gûne ifk u iftirâya cür’et ederler; Mısırî Efendi “cümle millette hamzevî hordur” deyu ilâhi söyler; bilen bilmeyen, tâife-i aliyye mezmetinde kıl u kâle mübtelâlardır” diye Hamzevîlere dahl edenleri ve bilhassa Mısırî’yi anmaktadır.

İmam Hasan ve Hüseyin’in risâletleri iddiâsı ise tamâmiyle kendisine âittir. Bu hususta küçük bir îmâ olsaydı, her mezhebten önce, her ikisini ikinci ve üçüncü imam tanıyan isnâ aşeriyye’de bu inanç olurdu. İsnâ aşerîler de dahil olduğu hâlde zâhir-i şerîata uyan bütün müslümanların ittifâkı Hz. Muhammed’in, son nebî ve son resûl oluşundadır. Bu hususta icmâ ve ittifâk vardır. Ondan sonra peygamberlik iddiâ eden, yahut birisine peygamber diyen müslümanlıktan çıkar. Böyle olduğu halde Mısırî, ölünceye dek iddiâsından vaz geçmemiş, her ikisini peygamber tanımıştır. Bununla da kalmamış, kendisine de vahy geldiğini, hem bir kere değil, birçok kere yazmış ve söylemiştir. Bütün

bu teşevvüşî ruh hâletlerinde Mısırî'nin cifre düşkünlüğünün de büyük bir tesiri olmuştur. Simavna Kadısı-oğlu Bedreddin'i dâr ağacına sürükleyen cifr ve buna dayanan iddiâ, onu da Limni'ye sürdürmüştür. Bu arada çocuklarının birbiri peşinden ve küçük yaşta ölümleri de tıp bakımından dikkate değer bir olay olsa gerektir. Hâsılı bu kadar aşırı iddiâlara rağmen onun, şerfat kılıcından başını kurtarması, sürgünde bile olsa eceliyle ölmesi, şüphe yok ki bilginlerce kendisinden teklifin sâkıt olduğuna dâir kesin bir kanâatin meydana gelmesinden ve bu kanâatte ittifak hâsıl olmasındandır.

Zamanında, Mısırî hakkında en doğru ve tarafsız hükmü veren, Halvetiyye-i şemsiyye'den Abdulehad Nûrî'nin halifesi olup 1112 (1700)'de yani Mısırî'den yedi yıl sonra vefât eden Nazmî Mehmed'dir. Nazmî, *Hediyyetu'l-ihvân* adlı eserinde Mısırî hakkında şunları yazıyor :

“Mısırî eş-Şeyh Muhammed Efendi ki Niyâzî mahlastır, Elmalı Sinan-ı Ümmî halifesidir. Âlim ve âmil ve fâdil ve kâmil ve câmi'u'l-ilmeyn yegânedir ve Şeyh-i ekber hazretlerinin kelimâtının esrârını tamam fehmi etmiştir; lâkin sevdâ-yı riyâsetle mâlihulya, belki merteb-i cunûna varup ve kütüb-i cifiyyeyi mütâlea ile kendisin gâh Mehdi gâh İsa hayal etmekle cifr-i aliyyeden ve ‘*Anka-i muğrib*’den ve *Futuhât*’tan zu’munca müddeâsını müsbit edille irad ederdi. Hatta fakîr-i kesîru’t-taksîr Bursa’ya vardığımızda kendi zâviyelerine nuzûl olunup azîm sohbetler ve zevkler ve zikirler ve semâ ile kesb-i şevkler edüp hâtırımızda ihyât ve ikrâmımızda ifrât üzere hareket ve hakâik-i irfâna dâir gavâmızı mesâil-i tasavvuf müzâkeresiyle evkât-güzâr olurduk. Leylen mine’l-leyâlî esnâ-yı sohbede, benim birâderim, benim İsa ve Mehdi olduğuma sizden şehâdet isterim deyücek tevfîk-i ilâhî ile menşe-i galatın tefhîm edüp, gümrâhları sırât-ı müstakîme hidâyet eder Mehdi’siz ve kulûb-i meyyiteyi ihyâ eder İsa’sız; delilleriniz erkam itibâriyle hâsıl-ı evhâm u hayâlâtı dedim. Ertesi bir ilâhî söylemişler; maktanda

Ne Mısırî’yem ne Mehdi’yem ne İsa’yem ne hod-insân

Bu yanan dâimî şem’in velî pervânesiyem ben

deyüp (*Dîvan*, s. 62) müterif olmuşlar iken âteş-i sevdâ-yı riyâset, kalb ve kalıbın ihrâk etmekle tahammül edemeyüp bu dâvâdan rücû etmedi

Müşkil budur ki sûret-i hakdan zuhûr ide

Hakîkat-ı maksûdu dünya değil idi, padişah ve vüzerâ ve ulemâ irâdet ve bîat ile iânet ve himmet edüp islâh-ı âlem, Bâri-i teâlâ’ya vâcib olmayan kârı kendi nefsine tahmil edüp çok vartalara ve melâmet ve felâketlere mübtelâ oldu. Âkıbet bu sevdâyı baştan çıkarmak ümidiyle

« لاني بعدى » hadîs-i kerîmesi ve « و لكن رسول الله و خاتم النبيين »

şerifin te'vil-i bâtil ile te'vil edüp efendilerimiz ve seyyid-i senedlerimiz ve kurret'ul-uyûnumuz imâmu'l-evliyâ sülâle-i fahr-i enbiyâ Haseneyn-i muhteremeyn-i mükerremeyn resullerdür iddiâsını etti ve bu takrib ile müddeâsını isbat edüp tahsil-i murad eyleye; mümkün olmayup kiraren ve mirâren nefy olunup menfiyyen Limni'de vefât etti. Garibe: âhir nefyinde fakîre haber göndermiş ki: biz sene-i âtiyede yine taraf-ı pâdişahiye dâvet olunuruz; zirâ âyet-i kerimede « محضرون » vâki olmuştur, « محضرون » ise 1105'tir. Fakîr dahi, hesabta hata etmişsiz yüzdörtten aded-i kelimeyi zam tekellüftür; maahâzâ « الدنيا »'yı görmediniz mi?; huzûr-ı Hakka dâvet olunacağınızı anlamadınız mı? âyet-i kerimenin evveli ki « ان كانت الا صيحة واحدة » dir, âhiri « فاذا هم محضرون » olduğuna dahi nazar etmediniz mi? deyü haber gönderdim. Hem öyle vâki olup ol senede vefât eyledi. Mücâhede ve riyâzetle çok tasarrufa nâil olmuş idi. Eğer semt-i irşâda zâhip olaydı hayli tâlibleri sevk-ı tarikat eylerdi. Maraz-ı cünûn ile nâfi ve dârrı farktan kalmış idi; rahmetu'llâhi aleyh (İst. Üniv. Kütüp., nr. TY 1604, vr. 81^b).

1253 (1827/1828)'te İstanbul'da vefat eden ve hâtıralarını, gördüklerini, duyduklarını birkaç mecmuada kaydeden mevlevî ve hamzevî Süleyman Fâik Efendi¹⁰, aynı *Hediyyetu'l-ihvân*'ın aynı sayfasının kenârına, "Mâlum ola ki bu mahalde dahi sâhib-i risâle Mehmed Nazmî Efendi merhum hakk-ı tarîka riâyet buyurmamışlar; bilmem niçün böyle Hazret-i Mısri hakkında nâ-becâ kelâm tahrir buyurmuşlar? Zannolunan budur ki hasbel-beşeriyeye miyânelerinde bir şîve vukûu ola. Hazret-i Mısri, mazhar-i hüsn-i zan ve icmâ-i müteahhirîn ile esrâr-ı velâyete mazhar ve nice nice hârîka ve kerâmete masdar bir zât-ı âlikadr; câiz ki bir muktezâ-yı neş'e-i ezeli bu makâle hâlâtı ve kelîmâtı me'muren ola ve Nazmî Efendi merhum sırrına vâkîf olamamış ola. Yoksa Hazret-i Mısri kemâlât-ı mânevîye sâhibi idüğünde sûfiyyenin sâhib kemâl olanları müttetiklerdir ve icmâ-i sûfiyye bunun üzerindedir; fe'fhem. Fâik" satırlarını yazmış.

İdris-i Muhtefî bahsinde *Hediyyetu'l-ihvân*'ın ifâdelerini haklı olarak cerh eden hâşiyeler yazmış bulunan Fâik Efendi merhum, Mısri'nin, hamzevîye hakkındaki yazılarını görseydi, bilmem ki gene "me'muren" yazmış der miydi? Ancak Mısri'yi incelemeyen son zaman hamzevîlerinin

Cümle millette hamzevî hordur

mısraını, bütün milletleri yâni inanç sâhiplerini cennete, hamzevîleri de

¹⁰ Hâl tercümesi için bk. *Osmanlı müellifleri*, III, 70-71.

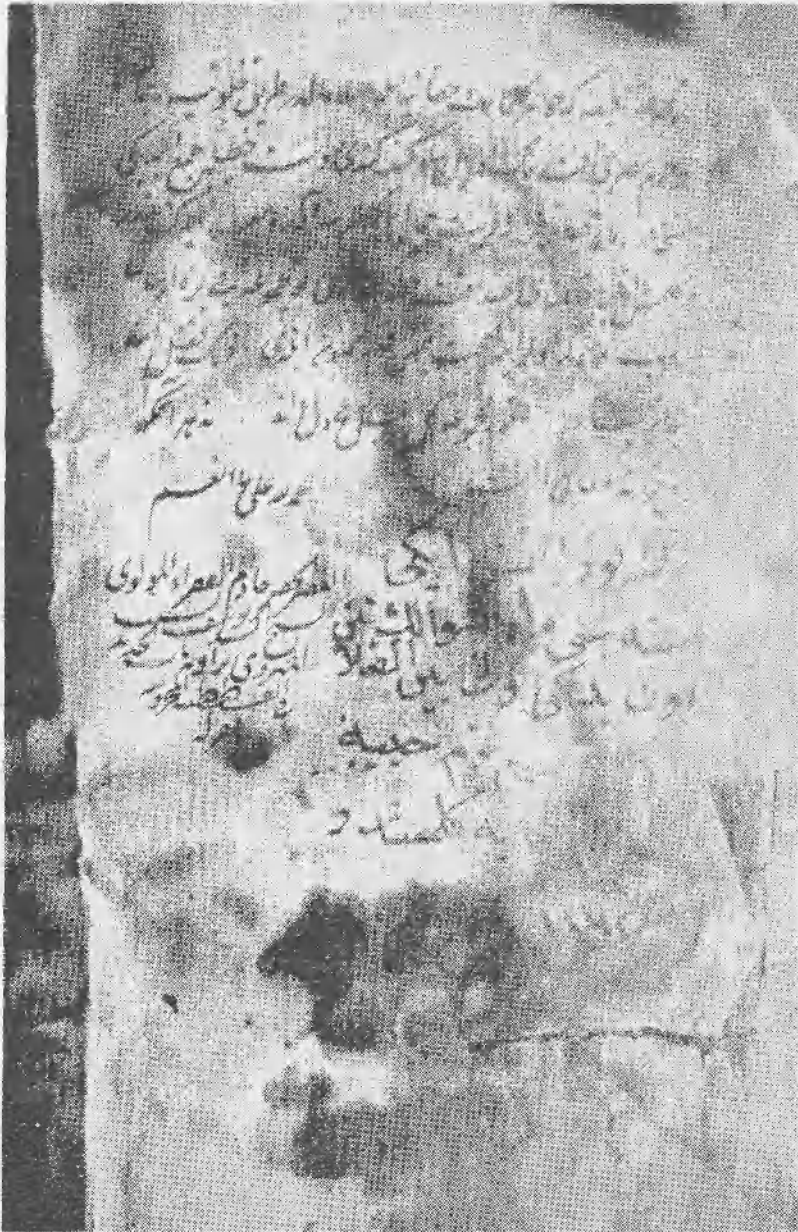
o cennet içinde hûrilere benzettiğini zannederek Mısri'yi müdâfaa ettiklerini de biliyoruz.

Mısri'nin te'sirleri:

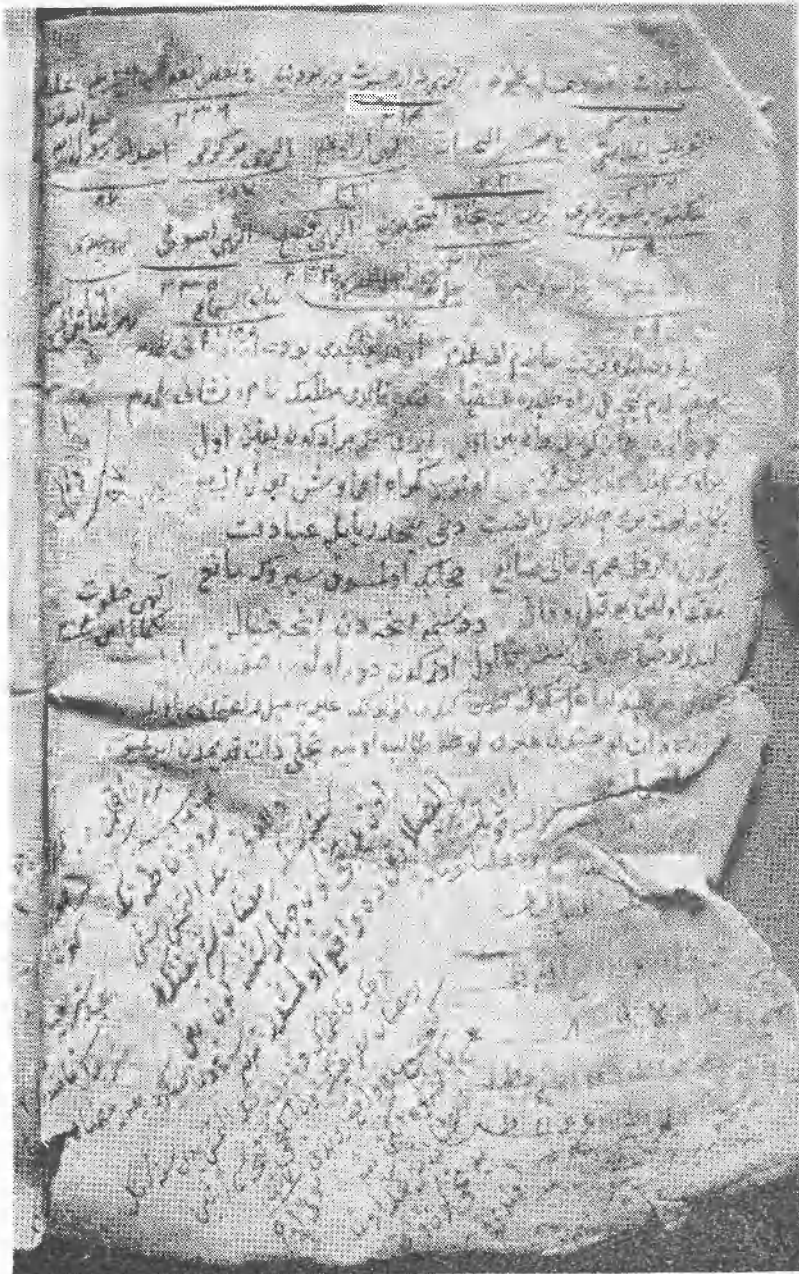
Niyâzi-i Mısri, evvelce söylediğimiz gibi, bir aralık kadiri de olduğundan halveti tâcının üstüne bir kadiri gülü koymak, esmâda tasarrufta bulunmak sûretiyle "müctehid fi't-tarika" sayılmış ve Mısriyye ve yahut Niyâziyye denilen Halvetiyyenin yiğitbaşı kolundan ayrılan şubesinin piri tanınmıştır. Kurduğu tarikatte zikir meclisleri besmele ile başlar, « اللهم يا ودود » zikriyle biter. Devrân « يا لطيف » ile başlar. Niyâzi, zamanından itibâren büyük şöhret kazanmış, fikirleri yüzünden aleyhinde bulunanlar, bu şöhretin yayılmasına sebep olmuş, ona birçok keremâtler atfedilmiştir. Zaman geçtikçe fikirleri te'vil edilmiş, yahut unutulmuş, şöhreti ve şiirleri kalmış, mecmualarını gören okuyan, hatta okuyabilen kalmamış, fakat o, tasavvuf ehlinin bir hürmet hâlesi içine girmiştir.

Taraftarları tarafından daha zamanından itibaren, onun büyüklüğü hakkında risâleler yazılmıştır. Bursa Genel Kütüphânesi 'nde (nr. 854) bulunan ve içinde, Oğlanlar şeyhi İbrâhîm'in halifesi Gaybî Sun'ul-lâh (ölm. 1071/1660'den sonra)'ın elyazısı ile kendi risâlelerini de muhtevî bulunan mecmuada Mısri'nin de bâzı risâleleri vardır. Bunlar arasında mecmuanın 101^b - 115^b yapraklarında bir risâle var ki kimin olduğu belli değil. Risâle sâhibi Mısri'yi "*kutbu'l-ârifîn, gavsu'l-vâsilîn, ferîdu'z-zamân, vahidu'd-devrân, nakd-i vakt-i Hazreti Şeyh Muhyiddin Arabî, vâris-i ulûm-i nebevî ve müceddid-i dîn-i Muhammed-i Kureşî*" olarak övüyor ve 1089 Zilkâdesinin guresinde Limni adasındaki sürgünden affedildiğini, fakat Mısri'nin kaleden çıkıp iskele câmiine nakledildiğini, böylece de müridlerini imtihan ettiğini söylüyor. "*Alelhusus cezîre-i mezbûrede mübârek lisân-i şeriflerinden, ben Haceru'l-esved'im, beni ziyâret eden kimesneler indellâh haccı mebrûr ve makbûl olduğu hâlde, rücû ederler*" dediğini yazıyor; kenâra da aynı yazı ile, bu sözlerin, Mısri tarafından söylenen Arapçası yazılmış; ondan sonra da dîvanındaki arapça bir şiirin 1., 5. ve son beyitleri kaydedilmiş (*Dîvan*, s. 17-18). Risâle sâhibi, müridlerin, "gidelim, ziyâret edelim" dediklerini, fakat gitmediklerini, şikâyetle anlatıyor. Mısri yüzünden bâzı kimselerin hamzevî olduklarının da meydana çıktıklarını sözlerine ekliyor (101^b - 102^a). Gitmeyenlerin kimisi yolda küffâr var, tehlukeye atılmak doğru olmaz demiş. Halbuki Karabaş Ali Efendi aynı adaya sürülünce sürgün müddeti bir yılı geçmemişken, fukarasının hâlen gelip gitmekte olduğunu anlatıyor (114^a). Gene risâle sâhibine göre, Fâzıl Ahmed Paşa, tasav-

NIYAZI-i MISRÎ

1. Niyazî'nin el yazısı ile bir mecmua. Reşid Efendi Kütüphanesi (Süleymaniye), nr. 1218, vr. 1^b.

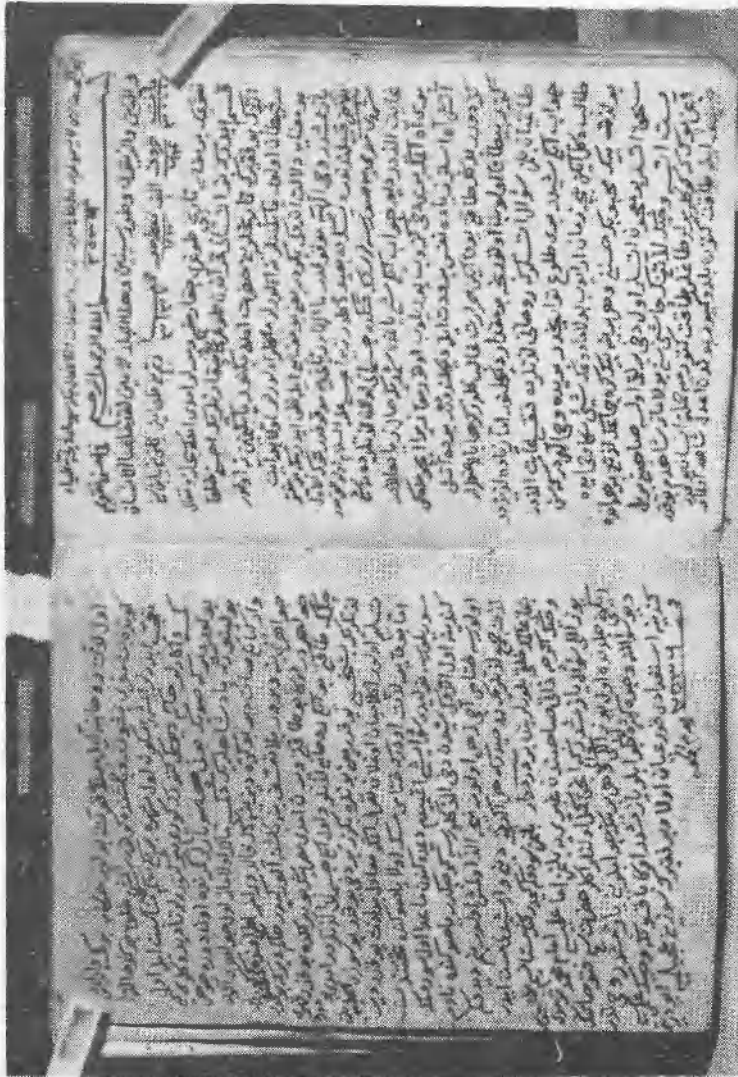
2. Aynı mecmua, vr. 3^b.

NİYAZI'İ MISRİ

3. Niyazî'nin el yazısı ile diğer bir mecmua. Bursa, Orhan Gazi Kütüphanesi, nr. 690, vr. 1b - 2a.

NIYAZI-i MISRI

5. Aynı mecmua, vr. 42b - 43a.

vufa düşmanken, tekkeleri yıktırmışken, Mısırî ile bir kere görüştükten sonra ona intisap etmiş, düşmanlarına cezâlar vermek istemiş, fakat Mısırî, “biz affettik, siz de bağışlayın” deyip izin vermemiş (108^a - 111^b). Mısırî sağ iken yazıldığı anlaşılan bu küçük risâlenin, Mısırî'nin en yakını Kavala Şeyhi Mustafa'ya âit olması düşünülebilir.

1124 (1712) te, yani Misrî'den 19 yıl sonra vefât eden Sâbit Alâeddîn, Niyâzî Edirne'ye geldiği zaman

Safâ geldün eyâ enfâs-ı kudsiyyen dem-i İsâ
Seni gökte ararken yerde buldu âşık-ı şeydâ

matlalı 11 beyitlik bir şiirle onu medhetmiştir (İst. Üniv., Ktp., nr. TY 519, vr. 5^b). 1126 (1714)'da vefât eden ve hezeliyâtıyla meşhûr olan Kânî Ebû Bekir de ona, dokuz beyitlik bir medhiye yazmıştır (aynı ktp., nr. TY 2810, 9^a).

Fakat Mısırî'ye tamamen bağlı olan, onu menfaya götüren yakını Azbî Çavuş'tur. Mısır'dan hilâfet alıp İstanbul'da Merdivenköy'deki Bektâşi tekkesine baba olan Azbî Mustafa Baba, Niyâzî divanını baştan sona kadar tahmis etmiştir. Azbî'nin basılmış olan bu eserinin 1273 yılı Rebûlevvelinde (Kasım 1856) yazılmış bir nüshası İst. Üniv. Kütüphanesi'nde nr. TY 277 'de kayıtlıdır. Azbî'nin ayrıca bir divanı da vardır ve bu divanda Niyâzî'ye nazîreleri mevcuttur. Azbî, divanında

Azbî Haktan doluyam has bahçenin gülüyem
Niyâzî'nin kuluyam cânımdır mihmân bana

diye Niyâzî'ye bağlılığını anlatmakla beraber (İst. Üniv. Ktp., nr. TY 2822, vr. 2^b - 3^a), bir yandan da

Leyse fi'd-dâri ve lâ gayri diyen âşık gibi
Azbî dervîsem netîce bende-i Bektâşî'yem

beytiyle beşktâşîliğini bildirmekte (22^b - 23^a), bir düvâzdeh imamın'da

Bu dem Elvân efendi mürşidimdir
Balım Sultân nazarıyla diriyem

diyerek 1142 (1729)'de vefât eden bektâşî çelebilerinden Elvân Çelebi'ye (Rif'at Ahmed, *Mir'âtu'l-mekâsid fî def'i'l-mefâsid*, s. 183) müntesip olmakla övünmektedir (56^a - 56^b). 1149 (1736)'da vefât eden Azbî'nin Sâhib-i Bektâşî'yi medh eden şiirleri de vardır (msl. bk. 65^b - 66^a). Niyâzî'nin vefât tarihlerinden bir tânesinde, kendisine “Mısırî Baba” dendiğini yazmıştı. Halvetîlerde “Baba” tâbiri olmadığına göre, acaba bu söz, mısraâ ebced hesabı zoru ile mi girmiştir; yoksa Mısırî aynı zamanda bektâşî babası mıdır? Hz. Ali hakkındaki guluvvü, Ehl-i

beyt muhabbeti, İmam Hasan ve İmam Hüseyin hakkındaki iddiâsı, Ehl-i beyt düşmanlarına fazlasiyle düşmanlığı ve nihâyet, halifesinin bektâşî babası olması, ikinci ihtimâli bizce gerçek hâline getirmektedir.

1151 Ramazan (1738) 'ının ortalarında Edirne'de vefât eden ve evvelce bektâşî iken, sonradan gülşenî olan Sezâî Hasan, Mısri'nin

Halk içre bir âyineyim herkes bakar bir ân görür

mısraı ile başlayan gazelini şerh etmiştir (İst. Üniv. Ktp., nr. TY, 9771, vr. 30^b - 39^b).

1196 (1711-1782)'da vefât eden Uşşâkî Salâhî Abdullah'ın da Niyâzî'ye şerhleri vardır¹¹.

Aczî mahlaslı kadirî şeyhi Hacı Mustafa (2292 / 1875) da

Her neye baksa gözün bil sırr-ı sübhân andadur

mısraı ile başlayan gazeline bir şerh yazmıştır (İst. Üniv. Ktp., nr. TY 2910, vr. 1^b - 8^b).

"Melâmiyye-i nûriyye" de denen ve esâsını Nakşibendiyye'den alan son melâmiliğin kurucusu Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî (1305 / 1888), Niyâzî dîvanını şerh ederek takrîr etmiş, takrîrleri kaydedilerek bir şerh meydana gelmiştir (aynı ktp, nr. TY 403, vr. 7^b - 102^b). Muhammed Nûru'l-Arabî'nin halifelerinden olup 3 Zilkade 1299 (16 Eylül 1882) 'da İstanbul'da vefat eden Harîrî-zâde Kemâleddin de Niyâzî'nin

Ben sanurdum âlem içre bana hiç yâr kalmadı

*

Bilenler vech-i cânânı bu cism u cânı neylerler

*

Tâlib-i Hakkın devâsız derddir sermâyesi

mısraı ile başlayan gazellerini Türkçe şerh etmiştir (kendi elyazısı mecmua, aynı ktp., nr. TY 263, vr. 79^b - 85^b).

¹¹ Salâhî Abdullah için bk. *Osmanlı müellifleri*, I, 104-107.